منهنجي ماضي جا چند ورق

پير عاليشاه جيلاني

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”منهنجي ماضيءَ جا چند ورق“

SHER ALI CHANDIO
SINDH
CHANDIA GOTH QASIMABAD

مصنف

پير عالي شاه جيلاني

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

"منهنجي ماضيءَ جا چند ورق"

مصنف

پير عالي شاهه جيلاني

ناشر:

لاڙ ادبي سوسائٽي، بدين

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

لاڙ ادبي سوسائٽي جو ڪتاب نمبر ٥٣

تعداد: هڪ هزار.

سن اشاعت: ١٩٧٥ع.

قيمت: ٥-٠-٠

ڇپيندڙ: سردار پرنٽنگ پريس، حيدرآباد، سنڌ.

ڇپائيندڙ: نور محمد محمد جمن ميمڻ پاران لاڙ ادبي سوسائٽي، بدين.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٻہ اکر

آءٌ پنهنجي محسن ۽ مرشد قبلہ سائينءَ عالي شاہ جيلاني (رحمۃ اللہ عليہ) جن جي، پنهنجي سوانح حياتي ”منهنجي ماضيءَ جا چند ورق“ شايع ڪرائي، اوهان اڳيان پيش ڪري رهيو آهيان.

پاڻ منهنجي بار بار عرض ڪرڻ تي، ڪڏهن هڪ صفحو، ڪڏهن ٻہ ۽ ڪڏهن وڌيڪ صفحا لکندا هئا. ڪڏهن تہ مهينن جا مهينا بلڪ سالن جا سال، پنهنجي مصروفيت سبب لکي نہ سگهندا هئا. ڪوبہ فرد پنهنجي سوانح حيات مڪمل لکي نٿو سگهي، قبلہ سائينءَ جن بہ پنهنجي آتم ڪهاڻي نامڪمل تحرير فرمائي آهي. آءٌ سواءِ ڪنهن لفظي ڦير گهير ۽ ترميم جي، سندن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

لکيل آتم ڪٿا اوهان جو اوهان پيش پيش ڪري رهيو آهيان، جيئن پاڻ لکي هٿائون. اميد ته هي سچائيءَ جو وکر، ادب جي وڻجهارن وٽ، موتين ۽ ماڻڪن وانگر جرڪندو ۽ ٻهڪندو رهندو.

(آمين)

قبلہ سائين جن جي خود نوشته سوانح حياتيءَ کان اڳ، سندن زندگيءَ جو مختصر خاڪو ۽ سندن ادبي وابستگي جو به مختصر خاڪو به ڏيان ٿو.

— ولادت (حيدرآباد) ۱۲ اپريل	۱۹۱۶ع
— سندن والد "ساقي" جو وصال	۱۹۱۸ع
— پرائمري اسڪول بدين ۾ داخلا	۱۹۲۳ع
— انگريزي تعليم وٺڻ	۱۹۲۷ع
— حيدربخش جتوئي سان ٽڪراءُ	۱۹۲۸ع
— هندستان جي سفر تي وڃڻ	۱۹۳۱ع
— قاضي اڪبر ۽ قاضي عابد سان ملاقات	۱۹۳۴ع
— سنڌ جي سيدن جي گڏجاڻي حيدرآباد ۾	۱۹۳۴ع
— سنڌ اسيمبلي جي سيٽ لاءِ مير غلام علي سان مقابلو	۱۹۴۶ع
— سنڌ اسيمبلي جي لاءِ جاتي مان ڪامياب ٿيڻ	۱۹۴۶ع
— بدين مان سنڌ اسيمبلي جي لاءِ ميمبر چونڊجڻ	۱۹۵۲ع

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

— اولهه پاڪستان اسيمبليءَ جا ميمبر چونڊجڻ ١٩٦٢ع
— وصال ١- ڊسمبر ١٩٧٣ع
٥- ذوالقعد ١٣٩٣هه

سندن باري ۾ ڇپيل ڪتاب

- جيئي جيلاني
- نذر - جيلاني

سندن ڪوشش سان شايع ٿيل ڪتاب

١- مناجات ”ساقي“
٢- ڪلام پير پاون علي شاهه ”ساقي“
٣- پيرشاهه قادري (رحه)

سندن ذات سان وابسته قلمي نسخا

١- بدين جا جيلاني پير
٢- ارشادات عاليه (قبله سائين جون تقريرون قول ۽ چوڻيون)

جيئن ته، منهنجي محسن حضرت پير سائين عالي شاهه

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جيلاني (سجاده نشين درگاه شاه قادري بدين) جن جي پاڻ بابت لکيل آتم ڪهاڻيءَ پڙهڻ لاءِ اوهان آتا آهيو، تنهن ڪري توهان کي عرض آهي تہ اها جواهرن جي جوت ڏسو ۽ صداقت جا موتي چونڊيو۔

خادم الادب

محمد سومار شيخ بدين۔

۴ - ۱۰ - ۱۹۷۵ع

SHER ALI CHANDIO
SINDH
CHANDIA GOTH QASIMABAD

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

منهنجي ماضيءَ جا چند ورق

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڊاڪٽرن جو مشورو رهيو ته، ”هن معصوم جو علاج برابر ٻارهن مهينا ڪن هلندو رهي.“ هن ڪري پورا ٻارهن مهينا حيدرآباد ۾ رهڻ ٿيو.

جيئن ته منهنجي والد کي هن کان اڳ ۾ اولاد نه بچندو هو، تنهن ڪري عزيزن، مريدن ۽ نوڪرن ۾ خوشيون ۽ شادمانا ٿي ويا.

مونکي نهايت لاڏ ڪوڏ ۽ پيار سان سانڍيو ويو. اسان جي داين ۾ هڪ نيڪ اخلاق دائي فالي سهڻي حبشڻ هئي. جنهن جي حوالي منهنجي پرورش ڪئي ويئي، جا مونکي پيار مان الله جڙيو سڏيندي هئي.

منهنجي عمر جڏهن اڍاين سالن جي ٿي، تڏهن ١٩١٨ع واريءَ انفلوئنزا ۾ منهنجي والد محترم رحلت فرمائي.

آءٌ آن وقت نهايت ڪم سن هوس، تنهن ڪري منهنجي ۽ منهنجيءَ ملڪيت جي سنڀالي لاءِ سرڪار هڪ بورڊ مقرر ڪيو. آن بورڊ جو پريزيڊنٽ مرحوم خانبهار مير يار محمد ٽالپر ميرپور خاص وارو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

حضرت پير پاون علي شاه "ساقي" مصنف "مناجات-ساقي"
"ڪلام - ساقي" قبله سائين پير عاليشاه جيلاني
جو والد محترم

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هو ۽ نائب صدر پير ميون ولي محمد شاه قريشي سجاده نشين درگــاه ميان علي شريف هو. ۽ پيا هيٺيان بورڊ جا ميمبر هئا:

(١) سيد باقر شاه شيرازي زميدار بدين،

(٢) وڏيرو دائم خاصخيلي زميدار بدين،

(٣) حاجي فقير محمد چانڊيو زميدار بدين،

(٤) خليفو حاجي عالي جمالي زميدار بدين،

(٥) وڏيرو عبدالواحد جوڻيجو زميدار بدين،

(٦) مرحوم حاجي راوت خان آريسر رٽائرڊ صوبيدار،

(٧) خليفو دريا خان چانڊيو زميدار بدين،

مذڪوره بورڊ جي ميٽنگ هر مهيني بنگلي تي ڪٺي ٿيندي هئي ۽ اهي ڪاروبار هلائيندا رهندا هئا. بورڊ جو صدر مرحوم مير صاحب هر ٻارهين مهيني درگاه شريف تي ايندو هو ۽ سمورين ڪاروايـن جو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جائزو وٺندو هو ۽ حساب ڪتاب جاچيندو هو. نوڪرن جو ڪڍڻ ۽ رکڻ آن جي اختيار هو. ڪارخاني جو منشي اعظم انهيءَ وقت **حاجي دوست محمد** چانديو هو، جو اڃا تائين حياتي آهي ۽ اسان جي ڪم ۾ آهي باقي بورڊ جا سڀيئي ميمبر رحلت ڪري ويا آهي- منئين بورڊ جي هر هڪ ميمبر جو نسل قائم آهي ۽ انهن جا تعلقات سون سان ۽ درگاه سان ساڳيا قائم آهن-

جڏهن منهنجي عمر ٥ ورهن جي ٿي، تڏهن منهنجي ابتدائي تعليم **بدين** جي سنڌي اسڪول (جا بلڊنگ ساڳئي صورت ۾ قائم آهي) ٿنهن ۾ شروع ٿي.

منهنجو ابتدائي استاد مرحوم **ميان محمد** ميمڻ ڪيڻ وارو هو جنهن سون کي "الف"، "ب" شروع ڪرائي. قرآن شريف جو سبق سون کي ميان حاجي عبدالله مرحوم درگاهيءَ ڏني، جنهن پڙهائي پورو ڪيو. آن وقت اسان وٽ موٽر وغيره ڪان هئي. هڪڙي ننڍڙي سرخي گهوڙي هوندي هئي، انهيءَ تي چڙهندو هوس. اڳيان هڪ ملازم نالي **محمد** ملاح گهوڙي

ڪي جهليو هلندو هو ۽ ڳوٺ جا ڇوڪرا، جي ٻه
مون سان گڏ پڙهڻ ويندا هئا، سڀ گڏيل هلندا هئا.
محمد ملازم جي سٿي تي پاڙيءَ جي ڳهڳهي هوندي
هئي: جو اسڪول جو پاڻي ڀوريءَ طرح صفائيءَ ۽
پاڪائيءَ سان نه هوندو هو.

منهنجو اهو دستور رهيو ته رسيس جي وقت منهنجي
هم ڪلاسين ۽ ڪلاس جي ماستر صاحب کي، شيءِ،
دال پوري، شيرو وغيره جيڪي آءٌ کائيندو هوس،
سو سڀني کي وني کارائيندو هوس. انهيءَ نموني سان
منهنجي ابتدائي تعليم شروع ٿي.

خدا جي فضل سان ۽ استادن جي ڪوشش سان
آءٌ ڪنهن به سال ناپاس نه ٿيس. انهيءَ وقت مون سان
منهنجا ننڍڙا نوڪر، جيڪي گڏ پڙهندا هئا ۽ سڄو
وقت گڏ راند روند ڪندا هئا: ڀيا ته گهڻا هئا، مگر
خاص طرح هيٺيان ٿي هئا:-

(١) **سومار** عرف سيٺو شيدي، **لونگ** شيديءَ
ٻورچي جو پٽ -

Scanned with CamScanner

(٢) **يوسف** ولد **لونگ** شيديءَ بورچيءَ جو پٽ.
اهي ٻئي پاڻر هاڻي گذاري ويل آهن.

(٣) **باگو خان** ولد **هيبت خان** چانڊيو، جو اڃا حياتي آهي. اهو اسان کان عمر ۾ گهڻو وڏو ۽ قد ۾ به ڏگهو هوندو هو، مگر پڙهائي اسان سان گڏ شروع ڪيائين، گهڻو ڪري اسڪول ۾ به پڙهڻ ڏانهن گهٽ توجهه هوندي هيس، باقي حرڪتون ۽ شيطانيءَ ڏانهن سندس لاڙو گهڻو هوندو هو، جنهن ڪري روزانه استاد جا دل تي موچڙا کائيندو هو. ڪنهن وقت سزا طور استاد بيچ تي بيهاريندو هوس ته، آنگاس پيو نظر ايندو هو، جو ايترو ڏگهو ڇوڪرو ٻيو ڪوبه ٻاراڻي يا پهرين درجي ۾ نه هوندو هو. جيئن ته، منهنجا **ناناڻا ڪڇ ڀڄ** جا آهن، بلڪ چئجي ايئن ته **ڏاڏاڻا** به آهي آهن. انهن کي **ڪڇ** جي اسٽيٽ ۾ **مهاراجا** جي طرفان ڪافي عزتون ۽ جاگيرون مليل آهن، جو اتي اسان جي وڏي درگاه آهي ۽ **مهاراجا** اتي جو مريد آهي.

آءُ مائٽن کي سڪي ٻني مليو هوس، تنهن ڪري

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

مرشد سائين اعليٰ حضرت قبله سائين عاليشاه جيلاني
جن جي درگاه شاه، قادريءَ جي ساليانِي جشن
وقت ورتل يادگار ۽ نه وسرندڙ تصوير.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هر ڪنهن مشهور درگاه تي منهنجو سلام باسبيل هو،
جڏهن سنن ورهن جو ٿيس، تڏهن ڪڇ جي درگاه تي
سلام خاطر عيال سميت وڃڻ ٿيو.

هتان وڏي ڏام ڌوم سان نڪتاسون- اُن وقت
موٽر جي سواري نه هئي، تنهن ڪري، "سگرامون گاڏيون"
"بيل گاڏيون"، اُٺ، گهوڙا، تنبو، طولان ۽ وڏي اٿالي
سان روانگي ٿي- بدين کان وني ٿر ۽ ڀڄ جي شهر
تائين، اسان جا مريد آهن، تنهن ڪري منزل به منزل
وڃي ڀڄ کي ويجها پهتاسون-

ڀڄ کان پنج ميل اوري هڪ روڏر نالي راجا جو
ڳوٺ آهي، جنهن تي رهڻ جا جايون ۽ بنگلا مٿي
نمونې جا آهن، اتي رهياسون- اتي منهنجا ماما پيشوائي
جي صورت ۾ جنهن کي ڪڇي سنڌيءَ ۾ "سامهو"
(سامهون اچڻ) ڪري چوندا آهن، راجا جي طرفان
"هسواري"، جنهن ۾ چئن گهوڙن جي گاڏي، بينڊ
پوليس، هاٿي، ڪونتلون، نقارا ۽ نشان تي مشتمل هئي،
جا آندائون- انهن پنجن ميلن تان پنهنجي لشڪر ۽
راجا جي "سامهي"، "هسواري" سان سرگس جي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

صورت ۾، پيچ ۾ داخل ٿياسون- اِها راجا جي طرفان پيشوائي هميشه بدين جي گاديءَ نشين لاءِ مقرر آهي، جو اسان جي وڏن کان وٺي مون تائين دستور پئي رهيو- هاڻ نہ رهيا راجا— نکي رهيا دستور!

پيچ ۾ درگاه تي سلام جي رسم بہ نهايت عمدي نموني سان ادا ڪئي ويئي- مهينو ڪن رهي، وري بہ انهيءَ لاءِ— لشڪر سميت واپس بدين موٽياسون.

١٩٢٦ع ۾ مونکي مريدن ڦوڙي ڪري هڪ فورڊ موٽر وٺي ڏني، جنهن تي ڪراچيءَ مان هڪ نهايت هوشيار ۽ فيشن ايبل نالي نور حسين ڊرائيور رکيو هئائون، جو اصل ۾ جوڌپور اسٽيٽ جو هو. سوٽ وغيره اهڙا پائيندو هو، جو اهين ڪو ڪونہ سمجهندو هو تہ، ڊرائيور آهي، مگر هڪ چڱو سوچارو امير زادو پيو نظر ايندو هو. سندس شڪل بہ رعبدار هوندي هئي. انهيءَ وقت سستائي بہ اهڙي هئي جو اهڙي ڊرائيور کي پگهار فقط چاليهہ رپيا ۽ پيٽ جي ساڃهي ڏيندا هئاسين. ڪيس هڪ ڪلينر ڏنل هو، جو اصلي

ٿوڪرن سان سلو سلاح هو.

سنڌي اسڪول ۾ آءٌ ٥ درجي سنڌي تائين پڙهيس انهيءَ وقت ۾ هيٺيان منهنجا استاد ٿي گذريا:

(١) ماستر محمد خان ڪيڙ وارو،

(٢) ماستر محمد اسحاق ميمڻ بدين جو رهاڪو هو،

(٣) ماستر ڪلاچند هڪ هندو هو،

(٤) ماستر ضياءُ الله خان تعلقي سوري جو هو،

(٥) ماستر چتو مل هندو خبر نه آهي ته اصل ڪٿي جو هو. جنهن وقت شروع ۾ اسين سڪول ۾ داخل ٿياسين ۽ پاراڻي درجي ۾ ماستر محمد خان ميمڻ هو، انهيءَ وقت هيڊ ماستر هڪ هندو نالي جشن مل هو. جنهن کي ڇهه آڱريون هونديون هيون. طبعيت جو تمام سخت هو. شاگردن کي نهايت گهڻو ماريندو هو. چوڪرن سنڌس رول، جنهن سان هو ماريندو هو، تنهن جو نالو "ڏينڀو" رکيو هئائون.

مونکي ياد آهي ته، جڏهن ٣ درجي ۾ آئيس، تڏهن هڪ دفعي ماستر چتي مل مونکي پيڙيءَ پيڻ تان

دڙڪا ڏنا هئا. باقي ٻي ڪنهن به ماستر مونکي ڪڏهن به نہ ڏڪويو، ۽ نڪي مون ڪين ڪو اهڙو موقعوئي ڏنو.

جڏهن ٥ درجو پاس ڪيم، تڏهن اسان جن مريدن جي بورڊ خيال ڪيو تہ، هاڻي مونکي انگريزي ڪٿي پڙهائجي؟

مرحوم خانبهادر مير غلام محمد خان ٽنڊي ٻاگي وارو، جو علم دوست هو ۽ هڪ وڏو سخير ماڻهو هو، تنهن کي خبر پيئي، سو لنگهي اسان وٽ آيو ۽ مونکي مليو. آءٌ ننڍي هوندي کان چالاڪ ۽ چڱن خيالن جو هوس، سو ڪيس گهڻو پسند آئيس. خليفن کي چيائين تہ "پير کي سنهنجي ٽنڊي ٻاگي واري مدرسي ۾ داخل ڪرايو ۽ رهي سون وٽ." خليفن اندر حويليءَ ۾ چوائي موڪليو. مير صاحب مرحوم پاڻ ڏيڍيءَ جي در تي وچي دائي سهند کي گهڻو سمجهائي موڪليو مگر منهنجيءَ ڦڦي صاحبہ جن کي ڏاڏا سائين ڪري چوندا هئا ۽ منهنجي والده جن سونکي اوڏهين وڃڻ جي اجازت نہ ڏني. باقي مير صاحب کي چيائون تہ

Scanned with CamScanner

”اهڙو ڪو ماستر اسان کي ڏيو جو انگريزي پڙهائي.
ٻگهار اسين ڏينداسون.“ آخر مير صاحب اهين قبول
ڪري واپس ويو ۽ ماستر جي ڳولا ۾ هو.

جيسين تائين مير صاحب ڪو ماستر موڪلي،
تنهن کان اڳ، اسان جا مريد، جيڪي ملڪاڻي جت
جاتيءَ جا آهن، انهن ۾ انهيءَ وقت رئيس مرحوم
فريد خان ۽ حاجي عبدالله خان ملڪاڻي ڀائر هئا. وڏي
عمر جا هئا ۽ نهايت دانا ۽ زيرڪ انسان هئا، انهن
ڪوشش ڪري هڪ ميٽرڪ پاس ڪيل ماستر الهڏتو
ڦالي وٺي آيا ۽ اچي خليفن جي حوالي ڪيائون. انهيءَ
ماستر منهنجي انگريزيءَ تعليم جي شروعات ڪئي.
ماستر الهڏتو صاحب جيتوڻيڪ وقت ميٽرڪ پاس
ڪيل هو، مگر اهڙو ته انگريزيءَ ۾ هوشيار ۽ تجربه ڪار
هو، جو اج بي - اي پاس ڪيل به اهڙا هوشيار نه
آهن. اِها سن ١٩٢٧ع جي ڳالهه آهي.

جيئن ته، آءٌ هڪ دادلو ٻار هوس ۽ ماستر صاحب
ٻگهاردار هو، تنهن ڪري آن جو اسان تي ضابطو

گهٽ هوندو هو، نتيجو اهو نڪرندو هو، جو پڙهڻ ڏي توجه گهٽ هوندو هو. راند روند ۽ موٽر جي سئر جو شوق گهڻو هوندو هو.

ماستر الهڏتي وٽ سيڪنڊ ريڊر پورو ڪيم، پوءِ ماستر صاحب ڪن سببن ڪري رخصت ياب ٿيو ۽ هڪ ٻيو ماستر محمد شاهه نئوي ذالي جو به ميٽرڪ پاس ڪيل هو، وري آهو رکيو ويو. انهيءَ وٽ پڙهڻ شروع ڪيوسون.

عمر جي تقاضا جي ڪري، ڪجهه علم جو قدر ٿيو ۽ انهيءَ وٽ باقاعدي پڙهڻ لڳس.

انهيءَ زماني ۾ ڊاڪٽر سلطان احمد جوڻيجو، جنهن کي ان وقت الله بچايو ڪري سڏيندا هئا جو ٻارن ٻچن جو مائٽ هو، آهو به شوق سان انگريزي پڙهڻ لڳو. پوءِ آئي ۽ ڊاڪٽر ٻئي گڏ پڙهندا هئاسون. ڊاڪٽر صاحب انگريزي پڙهڻ کان پوءِ پاڻ تي سلطان احمد نالو رکايو. وقت مريدن جي اسرار تي مسافريءَ تي نڪري وڃڻ ٿيندو هو، تہ بہ ماستر صاحب سان گڏ

هوندو هو.

جيئن ته خواجه اجميريءَ جو به سلام باسيل هو، تنهن ڪري ١٩٣١ع ۾ سونڪي اوڏهين روانو ڪيو ويو. مون سان گڏ هڪڙو ڊاڪٽر سلطان احمد هو، پيو ملازم محمد ملاح ۽ ننڍن نوڪرن مان سينٽو شيدي. هتان اجمير شريف وياسون، درگاه شريف جو سلام ڪيوسين، اتي به ڏينهن رهي پوءِ جئپور، آگرو، دهلي ۽ لاهور گهمندا حيدرآباد سوٽي آياسون.

اِهو سفر اسان جو اٽڪل روءِ پندرهن ڏينهن ڪن رهيو ۽ سلطان احمد جي صحبت ۾، نهايت دلچسپ رهيو.

جيئن ته، منهنجي پرورش جو گهڻو بار خانبهادر مير يار محمد مرحوم تي هو، تنهن ڪري مصلحت اِها بيٺي ته منهنجي رفيقه حيات جي گولا به ميرصاحب ڪري. اها ١٩٢٨ع جي ڳالهه آهي.

حيدرآباد شهر ۾ هڪ ننڍو ڳوٺ آهي- ٽنڊو يوسف جنهن ۾ ان وقت خانصاحب خان محمد بروهي،

پوليس-ڊپٽي سپرنٽينڊنٽ رهندو هو. مذڪوره خانصاحب، ميرصاحب جو گهرو دوست هو. خود اهو شخص بہ نهايت بااخلاق ۽ بارعب هو. مرحوم ميرصاحب جو نظر انتخاب انهيءَ شخص تي پيو. جنهن جي همشيره زاديءَ لاءِ منهنجو سڱ گهريو ويو. مرحوم خان محمد خان هتي بدين ۾ اچي منهنجي ڪارخاني ۽ مريدن جو روبرو جائزو وٺي سڱ ڏيڻ قبول ڪيو. ۱۹۲۸ع ۾ منهنجو اُتي مڱڻو ٿيو. مڱڻو نهايت ڌام ڌوم سان اعليٰ پيمانه تي ٿي گذريو جيئن تہ، اُن زماني ۾ سنڌ بمبئي سان گڏيل هئي. بمبئي ڪائونسل ۾ هڪ هندو ناليءِ مسٽر شارڊا بل پاس ڪرايو هو، تہ ڇوڪري ۱۴ ڪان متي هجي ۽ ڇوڪرو ۱۸ سالن کان متي هجي، اُن جي شادي تي سگهي ٿي، تنهن ڪري، شارڊا ائڪٽ سبب اسان جي شادي جلد ٿي نہ سگهي ۽ اسان کي ٻہ سالون ترسڻو پيو.

۱۹۲۸ع ۾ بدين تعلقي ۾ ڪالرا جي بيماري پيئي، جنهن سبب ڪافي جاني نقصان ٿيو.

اسان جو هڪ نهايت خاص ۽ هوشيار ڪم ڪندڙ مريد مرحوم حاجي محمد صديق سونارو جو ان وقت بدين شهر ۾ شاهوڪار ۽ مدبر ماڻهو هو، سو به انهيءَ بيماريءَ سبب انتقال ڪري ويو. هن کي هڪ پٽ محمد رمضان نالي آهي جو اڃا تائين بدين ۾ رهندڙ آهي، ڪيس الحمدلله ڪافي اولاد آهي ، مگر سندس والد مرحوم جي برابر نه آهي.

ان وقت بدين ۾ هڪ نوجوان مختيارڪار مسٽر حيدر بخش جتوئي تي آيو، جو هينئر مشهور هاري ورڪر آهي.

ان زماني ۾ هو نهايت تيز طبيعت ۽ تکڙي مزاج وارو ماڻهو هو، تنهن هڪ نوٽيس سون ڏانهن موڪليو ته ”ڍارهينءَ جو ميلو بيماريءَ سبب بند آهي.“ اهو نوٽيس نورو توئر نائڪ کڻي آيو.

آءٌ به ننڍيءَ عمر جو هوس، سو شايد نائڪ کي ڪجهه گهٽ وڌ چئي ويٺس. نائڪ ڪاوڙ ۾ وڃي مختيار ڪار صاحب کي ڪوڙ ڪري ٻڌايو ته ”پير

صاحب مون کي ماريو به آهي ۽ نوٽيس وٺڻ کان به انڪار ڪيو اٿس." مختيارڪار اڳيئي هو تيز طبيعت تنهن هڪدم هن کان بيان وٺي ڪي ٢-٣ سخت قلم لڳائي مون تي بنان شرع جي وارنٽ ڪڍي پوليس صوبيدار ڏانهن گرفتاريءَ لاءِ موڪليو.

اُن وقت صوبيدار ميان شيخ عبداللطيف هو. جنهن اسان کي مخفي طرح چوائي موڪليو ته "هيڙي طرح اوهان تي وارنٽ آهي، جو آءٌ اڄ تعميل نه ڪندس، تيستائين اوهان ڪو بندوبست ڪريو."

اها خبر ساري شهر، بلڪ تعلقي ۾ بجليءَ وانگر پکڙجي ويئي، سو بنگلي ۾ ڪافي مريد اچي ڪٺا ٿيا.

صوبيدار مختيارڪار کي چيو ته "پير صاحب وٽ ماڻهو تمام گهڻا گڏ ٿي ويا آهن، تنهن ڪري موجوده ٿوري پوليس سان شايد گرفتاري نه ڪري سگهان، تنهن ڪري مون حيدرآباد مان پوليس فورس گهرايو آهي، اها اچي ته پوءِ حڪم جي تعميل ڪندس."

انهيءَ عرصي ۾ آءٌ پنهنجي مامي ۽ ٻين ماڻهن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سان گڏ موٽر ذريعي حيدرآباد روانا ٿي وياسين.

منهنجو مکٽو ٽيل هو، تنهن ڪري اسين سڌا حيدرآباد ۾ خانصاحب خان محمد صاحب وٽ وياسين. جو اسان کي سيد محمود شاه S.P وٽ وٺي هليو. شاه صاحب مرحوم خانصاحب تي نهايت مهربان هو ۽ مونکي به ننڍيءَ عمر جو ڏنائين، تنهن ڪري پاڻ اسان کي سنڌس آفيس ۾ وهاري پاڻ سڌو ڪليڪٽر وٽ ويو.

انهيءَ وقت مسٽر گوروال ڪليڪٽر هو، جو جو نهايت مشهور چالباز ماڻهو هوندو هو، شاه صاحب اُن تي چڱيءَ طرح اثر ويهاري پوءِ مونکي به وٽس وٺي ويو.

بهرحال ڪليڪٽر هڪدم تار رستي انهيءَ مختيار-ڪار جي بدين مان بدلي ڪئي ۽ اسان جو ضامن ڪنيائين.

پوءِ ڪيس ڊپٽي ڪليڪٽر جي ڪورٽ ۾ هليو، جنهن جو نالو لالا چيتنراءِ هو. اسان اُن وقت به

وڪيل ڪيا! هڪ مسٽر هيرانند بارايٽلا ۽ ٻيو مسٽر ٻالچند.

ڪيس ڪجهه ڏينهن هليو ۽ ڏيپٽي ڪليڪٽر وٽ
ڊرا ڪري ڇڏيو.

مون تي، پنهنجيءَ زندگيءَ ۾ مذيءَ طرح اهو
ڪيس ٿيو، اجان رب سائينءَ پناهه ۾ رکيو آهي،
اڳتي به مٿس ننگ آهي.

مارچ ١٩٣٤ع ۾ شاديءَ جا ڏينهن مقرر ڪيا ويا.
وسيع حلقہ - پيري مريدي ۽ دوستن احبابن جي ڪري،
دعوت نهايت گهڻي پٽ ۾ ڏني ويئي، عموماً لوئر
سنڌ سڄيءَ ۾ دعوت هئي: عام ۽ خاص — انهيءَ
ڪري شاديءَ جو احتمام نهايت پُر تڪلف ۽ اعليٰ
پيمانه تي رٿيو ويو - انتظام ٻن هنڌن تي ڪرڻو هو
بَدين ۽ حيدرآباد -

تنهنڪري ڪم ڪندڙن جي گهڻي گهرج هئي ۽
گهڻا ماڻهو مقرر ڪيا ويا.

الحمدالله! شادي نهايت ڌام ڌوم سان بدين توڙي
حيدرآباد ۾ تي گذري، گهڻو ڪري شاديءَ جو پت

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

مهينو ڪن اڳ چالو هو. شاديءَ کان پوءِ سير صاحب مرحوم پاڻ آيو ۽ بورڊ تان اجازت ورتي ۽ چيائين ته هاڻي سون پنهن جو آخري فرض به پورو ڪيو. آئنده ڪم ڪار سائين پاڻ سنڀالي. پوءِ بورڊ ما ڳيو قائم رهيو. صدارت جا فرائض آءُ پورا ڪندو هوس.

۱۹۳۵ع ۾ سون کي هڪ نياڻي تولد ٿي.

۱۹۳۴ع ۾ منهنجي شادي ٿي انهيءَ ۾ محترم قاضي محمد اڪبر صاحب ۽ سندس برادر محترم قاضي عبدالمجيد "عابد" صاحب سان، رئيس خير محمد خان چانڊئي سنهنجي سالي جي ڪري، واقفيت ٿي. قاضي برادران ۾ قدرت هڪ خاص خوبي رکي آهي، جو هڪ دفعو جنهن به چڱي ماڻهوءَ سان سندن واقفيت ٿيندي ته خلوص ۽ قرب جو اهڙو چار هڻندا ، جو اڳيون سندن محبت ۽ سچائيءَ جو هميشه لاءِ گرويده ٿي ويندو تنهن ڪري پهرين ملاقات شاديءَ واريءَ رات کان آءٌ ايترو متاثر ٿيس جو اسان جو رستو پاڻ ۾ وڌي وڃي گهري سنگت تائين پهتو.

Scanned with CamScanner

سون کي قدرتي طرف کان نندي هوندي کان ئي سياسي شعور پئي رهيو هو، ۽ دنيا ۾ عزت حاصل ڪرڻ جو به گهڻو شوق هوم، مگر نندي هوندي کان ئي، چڱن ماڻهن سان، سياست سبب ملڻ پئي ٿيو، جنهن ڪري، سياسي شعور وڌندو رهيو.

بمبئي ڪائونسل جي اليڪشن سبب اڪثر مون وٽ مدد لاءِ مرحوم خانبهادر سيد محمد ڪامل شاه سيد ميران محمد شاه، مرحوم ميان نورمحمد خان خانبهادر مير غلام محمد، مرحوم سيد علي بخش شاه وهڻائي، مير بنده علي خان خانصاحب ۽ سر غلام حسين مرحوم جهڙا مدبر صاحب پيا ايندا هئا، انهن سان ڳالهائڻ ٻولهائڻ پيو ٿيندو هو جنهن ڪري منهنجي شعور ۽ سمجهه ۾ ويو وڌيڪ اضافو ٿيندو.

منهنجو سهرو خانصاحب خان محمد خان مرحوم جيتوڻيڪ هڪ سرڪاري آفيسر هو، مگر کيس سياست جي چاٽ ۽ شوق تمام گهڻو هو. اڳيان سرڪاري آفيسر موجوده آفيسرن وانگر سياست ۾ ڀرپور نه هوندا هئا، تنهن ڪري سرڪاري آفيسر سياست جي "س" کان

واقف نہ هوندا هئا، مگر خانصاحب سياست ۾، هڪ برک مدبر انسان هو. انهيءَ جي صحبت ۾ ساڳئي وقت قاضي برادران جي سنگت جي ڪري، ڏينهن به ڏينهن سياست ۾ دنيوي عزت حاصل ڪرڻ جو شوق وڌندو ويو.

انهيءَ زماني ۾ گهڻو ڪري انگريز آفيسر هوندا هئا، جن سان، منهنجو ملڻ پيو ٿيندو هو، ۽ ساڻن، انگريزي ٻولي وهيءَ ۾ ڳالهائيندو هوس، جنهن ڪري هو متاثر ٿي، سون سان نهايت سهڻو نمونو هلندا هئا. بدين ۾ منزل انداز ٿيندا هئا ته ڪيئن شڪار ڪرائيندو هوس، دعوتون ڪندو هوس. گهوڙن ۽ ماڻهن جا ملاڪڙا ڏيکاريندو هوس، انهيءَ ڪري نهايت گهڻو خوش ٿيندا هئا. آءُ ننڍي هوندي کان انگريزي فيشن ايبل هوندو هوس. رهڻي ڪرڻي انهيءَ نموني جي هوندي هئي، تنهن ڪري انگريزي آفيسرن کي دعوت وغيره به انگريزي طرز تي ڪندو هوس.

ساڳيءَ طرح منهنجي والد مرحوم جا به انگريز

Scanned with CamScanner

آفيسر گهڻا دوست هوندا هئا.

منهنجي والد کي انگريزن جي طرفان ڪافي عزتون ۽ اعزاز مليل هئا_ آءٌ ننڍو هوس، تنهن ڪري مونکي اچا ڪجهه نہ مليل هو: سواءِ چئن بندوقن جي.

سن ٣٤ _ ١٩٣٥ع ۾ اچي شوق دامن گير ٿيو تہ، آءٌ ڪمشنر جو درٻاري ٿيان. اُن وقت ڪمشنر جو درٻاري هڪ وڏي ۾ وڏو اعزاز هو، انهيءَ ماڻهوءَ جي آفيسرن وٽ ايتري عزت هوندي هئي هڻ وقت ڪنهن M.N.A يا M.P.A جي ڪانهي.

منهنجي سهري خان صاحب خان محمد خان سان صلاح ڪيم، جنهن چيو تہ، ”ڪوشش ڪريون ٿا،“ پر موجوده ڪمشنر مسٽر گبسن سندس دشمن هو، تنهن ڪري، پاڻ سڌي طرح انهيءَ وٽ هلڻ مناسب نہ سمجهيائين، سو مون کي ڪراچي وٺي هليو. اتي مسٽر گبول ۽ قاضي عبدالرحمان جو انهيءَ وقت ڪراچي ڪارپوريشن جو چيف آفيسر هو، انهن صاحبن سان ملاقات ڪرايائين. گبسن ڪمشنر انهن ٻنهين سان

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جناب حضرت پير عاليشاه جيلانيءَ جي جواني
جي وقت جي يادگار تصوير.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

تمام گهڻو ڏهندو هو. گبسن صاحب منهنجي والد جي وقت ۾ حيدرآباد جو ڪليڪٽر ٿي رهيو هو، تنهن ڪري، منهنجي والد سان به دوستانا رستو هوس. گبول نهايت سٺو ۽ خوش مزاج ماڻهو آهي، تنهن ڪري پهرين ملاقات ۾ اسين هڪ ٻئي سان نهايت آزادانہ دوست ٿي وياسين.

مونکي ياد آهي تہ، هڪ ڏينهن، سومر جي صبح جو اسين ٽيئي ڪمشنر هائوس وياسين.

وزيٽر روم ۾ ترسياسين، نائڪ کي به ڪارڊ ڏناسين، هڪ گبول صاحب جو ۽ هڪ منهنجو. منهنجي ڪارڊ تي منهنجي والد صاحب جو نالو بہ لکيل هو.

اُن وقت دستور هوندو هو تہ، جيڪو ڪمشنر جو درباري نہ هوندو هو، تنهن سان ڪمشنر ملاقات نہ ڪندو هو. باقي ننڍو ڪمشنر گهرائيندو هو، تنهن ڪري، مونکي پڪ هئي تہ، وڏو ڪمشنر مونکي ڪونہ سڏائيندو، باقي گبول صاحب اندر ويندو ۽ منهنجو ذڪر ڪري، پوءِ مونکي گهرائيندو.

Scanned with CamScanner

گبسن صاحب هڪ نهايت چيڙاڪ مزاج ساڻهو هوندو هو. انگريزي چاڻي ڪري، نڪ سان ڳالهائيندو هو. جا سمجهڻ مشڪل ٿي پوندي هئي ۽ اگر ڪنهن دهرائي پڇيس ته تڙيون ڏيندو هو. اهي ڳالهيون مون اڳيئي ٻڌيون هيون. تنهن ڪري سندس رعب دل تي ويٺل هو. مطلب هو ته.... خان صاحب کي بدين طرف اچڻ جي صلاح ڪجي ۽ کيس شڪار جي دعوت ڏجي.

ٿوري دير تي ته، نائڪ آيو ۽ اچي مون اڪيلي کي سڏ ڪيائين. گبول صاحب پڇيس ته، "آءٌ هلان؟" جنهن تي نائڪ چيو ته، "فقط پير صاحب کي سڏ ٿيو آهي." منهنجا ته ٻارهن وڄي ويا. دل ڌڪ ڌڪ ڪيو. نهاريم گبول ڏانهن. گبول چيو ته "بابا! هاڻي تون وڃ، مونکي سڏ ته ڪيو اٿس، آءٌ ڪيئن هلندس." دل ۾ چيم ته 'شيخن کي پت رسيو' خبر ناهي ته، مون سان ڪهڙو پيش ايندو! پر ڇا ڪجي؟ سڏ جو ٿيو، سو وڃڻو پيو! الله کي ياد ڪري، سيڙهي ساڻيئن کي مٿي تي ڪٽي، ٿيس نائيڪ سان روانو. نائيڪ مون کي پهرين اسسٽنٽ ڪمشنر جي روم ۾ وٺي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هليو - مون اندر داخل ٿيڻ سان چيو .Good Morning Sir
هن به جواب ۾ ساڳيا لفظ چيا، اُتي ئي هٿ ڏنائين
۽ سونکي چيائين ته "ڪمشنر اوهانجو انتظار ڪري
رهيو آهي." مون چيو ته، مون کي به ساڻس ملڻ جي
گهڻي خواهش آهي." اسسٽنٽ ڪمشنر هڪ مليٽري
مان آيل آفيسر مسٽر ليمٽر نالي هو. قداور ۽ بارعب
شخص هو. سونکي سان ڪري وڏي صاحب ڏانهن
روانو ٿيو. دل منهنجي ڌڪ ڌڪ ڪري رهي هئي،
رب کي پئي ستايم ته، ڏڏي تعاليٰ تون عزت رکجانء"

آن زماني جو ڪمشنر اچوڪي گورنر کان به وڌيڪ
دٻدٻو رکندو هو. خاص ڪري انگريز آفيسر.

هڪڙي ورانڊي مان ڦيرائي هڪ روم ۾ داخل
ٿيو. اتي سونکي هٿ جي اشاري سان ترسڻ لاء چيائين
۽ پاڻ هڪ ننڍو دروازو هو، جنهن تي هٿ هنيائين
ته اندران آواز آيو ته "Come in" دروازو کولي سونکي
اچڻ لاءِ اشارو ڪيائين. جڏهين آءٌ در وٽ پهتس ته
منهنجو نالو پڪاريائين. اندر داخل ٿيس ته گبسن صاحب
اڳيئي هڪ وڏي ميز پٺيان ويٺو هو. مون ساڳئي طرح

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

"Good Morning" چيو ۽ پاڻ به جواب ڏنائين ۽ هٿ ڏيڻ لاءِ هٿ ڊگهيريائين. سون هٿ ڏنومانس. نئيو صاحب ته مونکي اندر داخل ڪري پاڻ خبر سان روانو ٿي ويو. سبز جي ٻئي پاسي ٻئي ڪرسيون پيل هيون. سونکي گبول صاحب اڳيئي سمجهائي ڇڏيو هو ته جيستائين صاحب پاڻ توکي ڪرسيءَ تي وهڻ لاءِ نه چوي، تيستائين تون تڪڙ ڪري، ڪرسيءَ تي نه وهجانءِ، سو آءٌ هٿ ڏيئي ۽ بيهي رهيس. تنهن تي صاحب ڪرسيءَ ڏانهن اشارو ڪري سون کي چيو "Sit down" اني منهنجو ڪجهه حوصلو وڌيو ۽ آءٌ وينس. ڏنم ته هاڻي سڙيوئي چڱو ٿيندو- مونکي انگريزيءَ ۾ سوال ڪيائين ته "تون انگريزي ڄاڻين ٿو؟" مون چيومانس ته "صاحب ٿوري ٿوري ڄاڻان ٿو مگر ڳالهائي ويندس." پوءِ پاڻ انگريزيءَ ۾ گفتگو ڪرڻ لڳو مون کي چيائين ته "تنهنجي والد سان منهنجو ڪافي رستو هو تون ننڍو هئين، تڏهن سونکي حيدرآباد ۾ سليو هو ۽ جو مونکي ياد آهي. تنهن کان پوءِ وري اڄ سليو آهين" ڪجهه هيڏانهن هوڏانهن جي حال احوال بعد مون کان پڇيائين ته، "ڪهڙي ڪم سان آيو آهين؟" سون چيومانس ته، "صاحب ڪم ڪوبه

ڪونهي. ٻڌو اٿم تہ اوهان جنوريءَ ۾ بدين طرف اچو ٿا سو اوهان کي تترن جي شڪار جي دعوت ڏيڻ آيو آهيان." جنهن تي پاڻ کلي چيائين تہ، "شڪار جي دعوت؟" مون چيو، "هائو صاحب" مونکي چيائين تہ،"تون شڪار ڪندو آهين؟" مون چيو، "هائو صاحب" تڏهين چيائين تہ "تون شڪار جو بندوبست ڪري سگهندين؟" تڏهن مون چيو تہ "اميد اٿم تہ، صاحب! چڱو بندوبست ٿي ويندو."

تنهن تي گهنٽي وڄائي نائڪ کي گهرائي ڪيس چيائين تہ، " نندي صاحب کي مدد ڪر"

ليمئر صاحب اچي ويو، انهيءَ کي ٻڌايائين تہ "پير صاحب شڪار جي دعوت ڏيڻ آيو آهي، شڪار ڪجي يا نہ؟" هن چيو تہ ، "جيڪا اوهان جي مرضي."

مونکي چيائين تہ، "آءٌ بدين ڪونہ ايندس، باقي تلهار ۾ منهنجي ٻہ ڏينهن منزل آهي، اُتي تون بندوبست ڪري سگهندين." مون چيو تہ، "بيشڪ صاحب! تلهار ۾ منهنجو ڳوٺ آهي." تنهن تي چيائين تہ "هائي، آءٌ توکي شڪار ڪرڻ جي پڪ نٿو ڏيان، باقي تلهار

ايندس، اتي تون ملجاڻ پوءِ جي خيال آيو ته شڪار ڪيو،“ پهرين ته دل ۾ ٿورو سنجهيس ته، اها ڳالهه ”جي“ واري ٿي، پر پوءِ همت جهلي چيو ماڻس ته ”سائين، بلڪل ٺيڪ آهي، اُتي اوهان ڪي پهرئين ڏينهن ملندس پوءِ جو حڪم هوندو تيئن ڪندس“ پر سونڪي سلڻ جو وقت اوهان تلهار ۾ اچڻ سان ڏجو. ته ٻي ڏينهن لاءِ بندوبست ڪري سگهان.“ جواب ۾ چيائين ته ”ٺيڪ آهي.“

پوءِ ڪل پوڳ جهڙيون ڳالهيون ڪيائين. پڇاڙيءَ جو چيائين ته ”پيو ڪو ڪم ڪار.“ مون چيو ماڻس ”نه صاحب!“ ائين چئي آءٌ اٿيس ۽ موڪلائي ٻاهر نڪتس. اِها ساري ملاقات، اٽڪل ڪلاڪ ڪن وقت وٺي ويئي.

ٻاهر خان صاحب ۽ گبول صاحب منهنجي انتظار ۾ ويٺا هئا. آءٌ اُتي پهتس ته گبول پڇيو ته، ”ابا ڪر خير چا ٿيو؟“ مون سڄو احوال ڪري ٻڌايس. ۽ چيو ماڻس ته، ”باقي شڪار جو پروگرام شڪي حالت وارو آهي، انهيءَ لاءِ چا ڪريان؟“ چيائين ته، تو ڪي ٺون ماڻهو ۽ ننڍي عمر وارو سمجهي خاطري نه ڏنائين ته متان هي بندوبست نه ڪري سگهي، تنهن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪري گڏيل ڳالهه ڪري ڇڏي اٿس، هاٿي سون گي سڌ ڏيندو ته، آءٌ وٽس تنهنجي تعريف ڪري شڪار جي پڪ وٺي ايندس.“

ٿوري دير ٿي ته، گبول صاحب کي سڌ ڏيو جو اندر هليو ويو. ٻاهر نڪري اسان کي ٻڌايائين ته، ”شڪار جي خاطري آهي، تون وڃي بندوبست ڪر ۽ آءٌ به ماڻهس گڏ ايندس.“

خير، اسين ڪراچي کان گهوٽ روانا ٿياسين، خانصاحب هڪ نهايت رسائي ڀاز آفيسر هو، تنهن دونکي سمجهايو ته، هن نموني ۾ بندوبست رکائج ۽ پاڻ چيائين ته، ”آءٌ به ۵-٦ ڏينهن اڳ ايندس ۽ بندوبست ڪندس.“

بدين ۾ اچي منجهي پيس ته، هاٿي تلهار ۾ شڪار جو بندوبست ڪٿي ڪرايان.“ پوءِ معلوم ٿيم ته، اسان جي مريدن راڄي خاناڻيءَ جي ميرن جي زمين ديهه چانيري ۾ تلهار جي پرسان آهي، جنهن ۾ ڇانيو آهي ۽ ٿورا تتر به منجهس آهن، پوءِ شڪار جي سر زمين انهيءَ کي مقرر ڪيم ۽ بدين تعلقي جي سيني تيترين کي گهرائي چيم ته، ”ڪارڙا تتر جيترا

جهلي اڇو مونکي ڏيو.“ پوءِ تترن جا ٽوڪرن جا ٽوڪرا اچڻ لڳا.

آخرڪار مقرر تاريخ کان ٣-٤ ڏينهن اڳ هتان تنبو وغيره ڪٽائي تلهار وياسين. ٽي تنبو ڪٽايم، ٻه پنهنجي ۽ خانصاحب جي رهڻ لاءِ تلهار شهر پرسان ميدان تي هڻايائين، باقي هڪ تنبو سر زمين شڪار جي، آخري ڇيڙي تي هڻايم. حيدرآباد مان هڪ موٽر گهرايم ۽ هتان گهوڙا ۽ اُٺ ڪاهرائي اتي هليس. اُن وقت بدينءَ جو مختيارڪار مسٽر ٻيني ڏسوزا هو، جو به اڳي تلهار ۾ هو ۽ منهنجو دوست هو. آخرڪار صاحب جا تنبو وغيره به اچي سرڪاري بنگلي جي اڳيان لڳا، ۽ صاحب ڇنڇر ڏينهن صبح جو موٽر سان پهتو.

آءٌ ۽ مختيارڪار اڳيئي بنگلي جي اڳيان بيٺا هئاسين. صاحب جيئن لٿو، تيئن مونکي اچي گڏيو ۽ پوءِ پاڻهين چيائين ته، ”صبح جو شڪار تي هلنداسين.“ مون چيو ته، ”بيشڪ صاحب“ آءٌ موڪلائي هليو ويس.

رات جو انهيءَ جائيءِ ۾ جملي ١٠٠ تتر ڇڏايم، باقي سئو کن تتر وري به رکائي ڇڏيم.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

صاحب جو هڪ نوڪر نالي عرس شيدي هوندو
هو، جنهن سان گهاٽي دل هوندي هيس ۽ شڪار ڪيس
اهو ڪرائيندو هو، انهيءَ ڪري پنهنجيءَ ڪئمپ ۾
گهرايم ۽ سئو رپيا خرچي ڏنامانس ۽ چيومانس ته، ”هي
جيئرا تتر آهن، اگر جهنگ مان تتر نه نڪرن ته،
انهن سان صاحب کي شڪار ڪرائجان مگر اهڙي طرح
جيئن هو سمجهي نه وڃي.“ شيدي اڳي ئي انهن
ڳالهين جو اُستاد هو، تنهن چيو ته، ”اوهين چنتا
آهيو، تتر چلهين ۾ وجهي منهنجي حوالي ڪجو، پوءِ
آءٌ پاڻهين بندوبست ڪندس.“

صبح جو ۵ بجي مهل ۳ اُٺن کي چانديءَ جا
سنج وجهي، گهوڙن تي زينو رکائي ۽ هڪ موٽر به
بنگلي وٽ وٺي وڃي بيهاريم. مختيارڪار ۽ آءٌ ٻئي
ويهي رهياسين، ايتري ۾ عرس آيو، جنهن کي چيم
ته، ”تتر اڳيئي سرزمين تي پهچي ويل آهن“ ٿوري
دير تي ته ٻئي صاحب ٻاهر نڪتا.

سونکي ڏسي چيائين ته، ”سائين ڪيئن هلجي؟“
مون چيو ته ”صاحب اُٺ به آهن گهوڙا بـه آهـن،
موٽر به آهي، پوءِ جنهن به سواري ڪـي اوهان پسند
ڪريو.“ پاڻ سڀني کي ڏسي کلي چيائين ته، ”اسين
اُٺن تي چڙهنداسين. مـون چيو تـه، ”صاحب جيڪا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اوهانَ جي مرضي."

پساڻ جنهن آن تي چڙهيو، تنهن جو جت گهرام خان ٿيو، جو اڄان به منهنجو نوڪر آهي ڊرائيور کي به هدايت ڪيم ته موٽر وٺي وڃي شڪار جي چيڙي واري تنبوءَ وٽ بيهي.

اسين اٺن ۽ گهوڙن سان سرزمين شڪار ڏانهن روانا ٿياسين. اتي ماڻهن جو بندوبست هو. شڪار شروع ٿيو.

جهنگ جي هڪ طرف ننڍو صاحب ٿيو، ٻي طرف وڏو صاحب ٿيو. آءٌ وڏي صاحب جي پر ۾ پئي آئيس.

عرس کي چاهين وارا تتر حوالي ڪياسين. جو پنيان جهنگ نڪائيندو پئي آيو، پوءِ اگر ڪو جهنگلي تتر نٿي نڪتو ته هترادو ٿي اڏارايائين.

بهرحال ١٢ بجي مهل هلندي هلندي اچي تنبوءَ وٽ پهتاسين. تنبوءَ کي ڏسي پڇيائين ته، "هي هتي ڇا آهي؟" مون چيو ته، "صاحب ڪجهه ريسٽ ڪرڻ ۽ پاڻي پيئڻ لاءِ بندوبست آهي."

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اندر گهڙيو ته انگريزي نموني تي بندوبست ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. آتي منهنجي ماسي پير سوليڏنه مرحوم سان به ملاقات ڪرائيمانس.

چانهه وغيره پيءَ صاحب ٻاهر نڪتو ته، موٽر، آٺ، گهوڙا وغيره سڀئي بيٺل هئا. مون کي چيائين ته، ”سائين! هاڻي موٽر تي هلنداسين جو جلد پهچون“ مون چيو ته ”صاحب جيڪا اوهان جي مرضي.“

پوءِ موٽر ۾ چڙهي بنگلي تي وياسين. آتي لهڻ مهل مون کي چيائين ته، ”۲ بجي مهل مون کي ملجانءِ.“ شڪار چڱو لڳو. ٻنهين صاحبن اٽڪل سئو کن تتر ماريا ۽ تمام سٺو بندوبست ڏسي خوش ٿيا.

آءٌ پوري ۲ بجي مهل وري وٽس ويس. هيڏانهن هوڏانهن جون خبرون ڪري، موڪلائڻ مهل مونکي چيائين ته، ”ڪو ڪم ڪار؟“ تنهن تي مون چيومانس ته ”صاحب! ٻيو ڪم ڪونهي، باقي هي ڳالهه آهي ته، اوهان منهنجي خاندان جا واقف آهيو، جو شرف ملاقات ڏيو ٿا، پر ٻيو ڪو ڪمشنر مونکي ملاقات لاءِ ڪونه گهرائيندو.“ تنهن تي کلي چيائين ته، ”او! مون سمجهيو، توکي ڪمشنر جي دربار جي ڪرسي کپي، جا توکي جلد ملندي، ٻيو ڪو ڪم ڪار؟“ مون چيومانس ته ”شڪريه ڪوبه ڪم ڪونهي.“

Scanned with CamScanner

ٻوءِ موڪلائي تياسين روانا. انهيءَ ساري پروگرام
منهنجو سهرو خان صاحب موجود هو، مگر پس پرده ج
اڳ ذڪر ڪري چڪو آهيان ته، گبسن صاحب ساڻ
ته ڏنهنڊو هو.

ٿورن ڏينهن ۾ مون کي حيدرآباد جي ڪليڪ
مسٽر H - M - Wills جو به منهنجو دوست هو، انهي
کان ليٽر آيو ته،
"مونکي اچي مل."

سو آءٌ حيدرآباد ويس. مون کي ٻڌايائين ته "اوهان
کي ڪمشنر جي دربار جي ڪرسي منظور ٿي آهي
جنهن جو هي ليٽر آهي، باقي سند جڏهن آءٌ دربا
ڪندس، تڏهن ڏيندس."

فيبروري ۾ ڪليڪٽر دربار ڪئي ۽ انهيءَ
مونکي ڪمشنر جي سند ملي.

انهيءَ نموني سان دربار جي ڪرسي ٻنهان ڪنهن
هيٺان سفارش جي حاصل ڪيم.

انگريز آفيسر نهايت قدردان هوندا هئا هنن ک
چڱي ساڃهه لاءِ قدر هوندي هو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ولي محمد خاصخيلي، وڏيري پليڏنم جو پٽ، هيئر سون وٽ مڪان سنگهر جو عام مختيار آهي. آهو جڏهن ۸ سالن جو هو تہ سندس والد هت سون وٽ ڇڏي ويو. پڙهيو بہ هئي، مگر پڙهيو فقط سنڌي. ننڍي هوندي کان چالاڪ هو، تنهن ڪري منهنجي صحبت ۾ رهيو ڪافي وقت سون وٽ حاضريءَ ۾ رهيو.

تنهن کان اڳ مٿئين مڪان تي سيٺ حاجي علي محمد مرحوم ڪم سنڀاليندو هو. انهيءَ جي گذرڻ کان پوءِ ولي محمد کي حاضري ڇڏائي، ڪيس ٻاهرين مڪانن جي عام مختياري ڏنيسون، هڻ وقت بہ هو سا ڳئي ڪم ۾ آهي. ولي محمد هڪ نيڪ نيت، وفادار مريد ۽ نوڪر آهي.

ميان حاجي دوست محمد خان چانڊيو جو اصل کان منشي اعظم آهي، تنهن جي هيٺان پيا بہ گهڻا منشي ٿي رهيا جن مان هيٺيان قابل ذڪر آهن!

ميان شير محمد بلوچ جو انگريزي ميٽرڪ پاس ٿيل هو. آهو منشي بہ هو ۽ هميشہ اند ٻاهر مون سان گڏ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رهندو هو. تمام هوشيار ماڻهو هو، البت چڙ گهڻي هوندي هيس.

سنڌي منشين ۾ ميان ڏاتر ڏنو منڌرو به ٧ سال کن اسان وٽ رهيو. درگاهه جو مريد آهي. هينئر ڪٿي سنڌي اسڪول ۾ ماستر آهي، چڱي خصلت جو صاحب ۽ ايماندار ٿي رهيو.

ننڍي هوندي کان جواني تائين مون کي گهوڙن جو شوق تمام گهڻو پئي رهيو.

پهرين پهرين گهوڙين جو شوق هوندو هو. گهوڙيون تمام پليون ڌاريندو هوس. پاڻ وٽ گهوڙا ڪڙهه ۾ ڏهه - ٻارهن گهوڙيون ڪڙهه ۾ رهنديون هيون، تنهن کان سواءِ، مريدن ۾ گهوڙيون سانڍيئيون ڇڏيندو هوس، جي سواريءَ وقت گهرائي وٺندو هوس. ناٿي سان ڪڍهن به گهوڙيون ڪونه ورتم، هميشه مريد پيا موڪليندا هئا؛ جن سان ملڪاڻي خاندان جاتيءَ وارن تم، بي حساب گهوڙيون ڏنيون. پيڻ مريدن به پاڇ ڪانم ٿي ڪئي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪچ پيچ وڃڻ ٿيندو هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن گهوڙن سان ويندا هئاسين ته اُتي جو راجا سنهنجون گهوڙيون ۽ گهوڙا گهرائي ڏسندو هو - راجا کي تمام پسند ايندا هئا. ڪيس به گهوڙن جو ڏاڍو شوق ۽ قدر هوندو هو. سون ڪيس هڪ نهايت عمدي گهوڙي رنگ جي ڪت ڪميد تحفي طور ڏني هئي، جا ڪيس تمام پسند آئي. اُها گهوڙي به رئيسن ملڪاڻيءَ ڏني هئي.

پوءِ جڏهن ڪجهه جوان ٿياسين، تڏهن وري نئين سر گهوڙن جي چڙهيءَ جو شوق ٿيم، پلا پلا گهوڙا ڏاريم. هر وقت ڪڙهه ۾ ١٠ - ١٢ پلا گهوڙا موجود هوندا هئا، انهيءَ ساري شوق جي زماني ۾ ڦاٽي سان فقط ٻه گهوڙا خريد ڪيم، باقي سڀ مريدن کان مليل هئا.

هڪڙو ناسور گهوڙو پلئو نالي حاجي مقبول شاه ساڪن وهٽائيءَ واري به نذراني طور ڏنو هو، جو نهايت تکو ۽ سهڻو گهوڙو هو. جيستائين اُهو گهوڙو حياتي هو، تيستائين ڪنهن ٻي گهوڙي تي سواري نه ڪندو هوس.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پيو هڪڙو شوق هوندو هوم ، جو شايد ورلي
ڪنهن ماڻهو ڪيو هجي، چا ڪندو هوس جو، ڪوٺ
جا دروازا بند ڪرائي ، نرن گهوڙن جي جوڙي
چوڙائي پاڻ ۾ وڙهائيندو هوس ، آءٌ ڪنهن محفوظ
جڳهه تي ويهي اِهو تماشو ڏسندو هوس . پوءِ گهوڙا
هڪ ٻئي کي جڏهن زخمي ڪري ڇڏيندا هئا ، تڏهن
انهيءَ جوڙيءَ کي جهلائي ، وري ٻيءَ جوڙيءَ کي
ڇڏيندو هوس. زخميلن جو علاج باقائدي چالو رهندو هو.

اها گهوڙن جي ويڙهه، هر جمعي ڏينهن شام جو
ڪرائيندو هوس. ڪجهه وقت اهو شوق رهيو ، پوءِ
جان ڇٽي.

شڪار جو شوق ننڍي هوندي کان ، اڄان تائين
آهي، مگر جوانيءَ ۾ ، جڏهن اچا سياست ۾ نه آيو
هوس، تڏهن شڪار گهٽو ڪندو هوس.

اُن زماني ۾، اسان جي اوير ڏکڻ طرف ديوري
پراڻ ۾ سوئر رهندا هئا، تنهن ڪري سال ۾ ۴ — ۵
دفعا اهو به شڪار ڪندو هوس.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪتن جي لوڌ پڌي پئي هوندي هئي، پالا ۽ ٻچيون به هوندا هئا، شڪار تي نڪربو هو ته وڏي انتظام سان وڃبو هو. پنهنجا تنبو طولان سيڌا، آٺ، گهوڙا وغيره سڀ سان هوندا هئا.

آن وقت مونکي گهڻا ڪتا مريدن ۽ دوستن مان ملندا هئا.

هڪ بل ڊاگ ڪتو نهايت قداور ۽ عمدو، حاجي مقبول شاه وهڻائي واري تحفي طور ڏنو هوم، جنهن جو نالو ڪئپٽن رکيل هو. اهو ڪتو منهنجي هڪڙي شڪار ۾ سوئر ماري ڏنو.

آن زماني ۾ مونکي بازن جي شڪار جو به شوق هو. ۴ – ۵ باز يا ڄرا هوندا هئا. بازن جو شڪار اسان جو مائٽاڻو شوق هو؛ تنهن ڪري وڏن جا اڳيان ڪي بازدار جيئرا هئا، جن جي صحبت ۾ مونکي به شوق ٿيو.

پير ميان ولي محمد شاه قريشي جنهن جو شروع ۾ ذڪر اچي چڪو آهي، اهو بازن جو نهايت خفتي

هو، تنهن کان سواءِ ملازم محمد ملاح جو مونگي
ننڍي هوندي اسڪول وٺي ويندو هو اهو به منهنجي
والد کان وٺي بازدار هوندو هو۔

سيد حاجي شاه نالي هڪ نوڪر هوندو هو، اهو
به باز ڏاري چاڙهندو هو۔

ڪافي عرصو انهيءَ شوق ۾ رهياسين، مگر سياسي
شوق اچڻ کان پوءِ اهي سڀئي ختم ٿي ويا، باقي
بندوق جو شوق البت وڃي بچيو آهي، جو به هاڻي
وڃي نه جهڙو رهيو آهي۔

١٩٣٥ع ۾ سنڌ – بمبئي کان ڌار ٿي ۽ سنڌ کي
آئين مطابق جدا اسيمبلي ڏني ويئي– جنهن جا انتخاب
١٩٣٧ع ۾ ٿيڻا هئا، اسان جو بدين کي، ڏنڊي باگي
سان ملائي، هڪ انتخابي حلقه مقرر ڪيو هئائون،
تنهن ڪري، منهنجو ۽ ڪن دوستن جو رايو ٿيو ته
انهيءَ حلقه مان آءُ اميدوار بيهان، لسٽون وغيره گهرايم
ٽورو ڪم به شروع ڪيم، مگر گورنر هڪ قانون

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪڍيو ته ٢٥ ورهن جي عمر کان ننڍيو ڪوبه اميدوار بيهي نٿو سگهي، تنهن جي ڪري مجبوراً ماٺ ڪري ويٺو پيو. منهنجي نه بيهڻ جي حالت ۾، بدين کان ڊاڪٽر سلطان احمد جوڻيجي ڪم شروع ڪيو. تنڊي باگي تعلقي مان به ٽي ڄڻا، مير خدابخش مرحوم ۽ سيد حاجي مقبول شاه ٽنهي چڙهڻ پنهنجي لاءِ ڪم شروع ڪيو، تنهن سان گڏ هڪ چوٿون اميدوار مرحوم عبدالجبار وڪيل، اهو به بيهڻ جا سعيا ڪرڻ لڳو.

جيئن ته، مونکي بيهڻو نه هو، تنهن ڪري، مون انهن اميدوارن مان ڪنهن سان به مدد ڪرڻ جو وعدو نه ڪيو، ۽ پڻ حالتن جو جائزو ورتم، ته ڪهڙو ساڻهو موزون ٿيندو، جنهن کي مدد ڪجي تنهن ڪري چارئي اميدوار پڻ مون وٽ آيا ۽ ويا.

مرحوم خانصاحب خان محمد خان منهنجو سهرو به هو، پر هن جو اخلاق اهڙو بالا ۽ اعليٰ هو، جو هن جو مون تي گهڻو اثر رهندو هو. موصوف جو ٽنڊي محمد خان جي ميرن سان دوستانه رستو هو انهيءَ وقت مير صاحب مرحوم حسين بخش خان ۽ پيا وڏا امير گهڻو ڪري رڳو ڪتن ۽ بازن جي شڪار جو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

شوق رکندا هئا، مگر خان صاحب مرحوم جي صحبت ۾ سياست ڏانهن لاڙو ڪيائون ۽ وسيع جاگيرن ڪري ڪين پيسي جي پرواه ڪانه هئي.

ٻئي طرف جناب جي. ايم. سيد ساريءَ سنڌ جي سيدن کي گڏ ڪري منجهن سياسي بيداري پيدا ڪئي، انهيءَ جي مقابلي ۾ خانصاحب ساريءَ سنڌ جي بلوچن جي ڪانفرنس ڪوٺائي، جا ١٩٣٤ع ۾ حيدرآباد ۾ وڏي پيماني تي ڪوٺائي ويئي، جنهن ۾ مونکي به مدعو ڪيو ويو هو. انهيءَ سنڌ جي بلوچ پارٽيءَ جو صدر مير حاجي حسين بخش خان جو وڏو پٽ مير غلام الله خان ۽ سندس ڀائيٽيو مير مرحوم غلام علي خان تازا B.A پاس ڪري آيل هئا ۽ مير غلام علي خان نندي ڀاءُ جي پٽ جي حيثيت ۾ ڪا خاص اهميت نه رکندو هو، بمقابله مير غلام الله جي. مگر منجهس خوبيون ۽ صلاحيتون نندي هوندي کان موجود هيون. انهن مير غلام الله خان کي گونيءَ تعلقي اسيمبليءَ لاءِ اميدوار بيهاريو ۽ مرحوم خانصاحب جي صلاح سان مير غلام علي خان کي، سون وٽ وٺي آيو ته، بدين ۽ ٽنڊي باگي سان مير صاحب کي بيهاري سندس مدد ڪجي.

هي جڏهن سون وٽ آيا، ۽ ڳالهيون ٻولهيون هليون ته، سون کين في الحال جواب ڏيئي ڇڏيو ته، "اڳيان ٽئي اميدوار هئي جا مڪاني ساٿو آهن، سون اجا انهن سان ڳي ڪنهن کي مدد ڪرڻ جو فيصلو نه ڪيو آهي، سو مير کي ڪيئن مدد ڪندس."

في الحال ته هو ويا هليا، مگر ٽنهي باڳي وچي مير حاجي خدا بخش ۽ سيد مقبول شاه کي ميرغلام علي خان جي فائدي ۾ دست بردار ڪرائي ڇڏيائون.

باقي رهيو هڪ ڊاڪٽر سلطان احمد ۽ ٻيو مرحوم عبدالجبار وڪيل. ميان عبدالجبار سان ته، منهن جو ڪوبه واسطو ڪونه هو، باقي سلطان احمد، تنهن لاءِ ڪجهه دل پئي چيو ته، "انهيءَ کي مدد ڪجي." مگر سندس ڪم اڃان مون شروع نه ڪيو هو ته، خانصاحب خان محمد آيو، جنهن اچي ميرن لاءِ جادوءَ بياني شروع ڪئي.

دليل اهو ڏنائين ته، "هن وقت تون عمر گهٽ هئڻ سبب نه بيهي سگهيو آهين، پر آئنده بيهڻ جو خيال اٿئي، اهڙيءَ صورت ۾ اگر مڪاني ساٿو کي ڪامياب ڪندين ته هو پنهنجا پير ڄمائي ويندو، پوءِ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هن سان مقابلو ڏکيو ٿي پوندو. ساڳي وقت مير صاحب اهڙو قرآن شريف تي انجام لکي ڏنو ته آئنده اسين نه بيهنداسين، پر جي انجام تي قائم نه رهيا ته، هنن کي ڏنڊ سوکو ٿيندو، جو هو ٻئي تعلقه جا آهن."
انهيءَ دليل البت مون تي اثر ڪيو، تنهن ڪري خان موصوف سان "هائو" ڪيم.

خان ميرن ڪي وٺي آيو. جن اچي قرآن ڪريم تي لکي ڏنو ته، "آئنده انتخاب ۾ اسين بدين ۽ ٽنڊي باڳي مان نه بيهنداسين ۽ اليڪشن ۾ پير صاحب جي هرڪا مدد ڪري، کيس ڪامياب ڪرائينداسين."
اهڙن انجاسن ۽ اقرارن بعد مون ميرن جو ڪم شروع ڪيو.

هوڏانهن سلطان احمد پنهنجو ڪم شروع ڪري ڏنو. ڪن صاحبن کيس مدد ڪرڻ شروع ڪئي، جن ۾ مکيه ساڌهو هي هئا، (١) حاجي محمد بوهڙ (٢) حاجي عبدالله شاه سيد (٣) حاجي پير بخش فاروقي.

ٽنڊي باڳي ۾ کيس مير نور حسن وارن مدد ڪرڻ جو واعدو ڪيو، جن جو مير خدا بخش خان

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سان اختلاف هو.

ٻي طرف وڏيري محمد اشرف مرحوم وارن وري ميان عبدالجبار جو ورڪ شروع ڪيو.

بهرحال مير صاحبن جو ڪم منهن جي ڪري ويو زور ٿيندو. سلطان احمد ڏنو تہ، ”هارائيندس ضرور.“ پير پلي شاه بہ سلطان احمد جي مدد ڪرڻ شروع ڪئي، پر سلطان احمد دل شڪسته ٿي پيو. تنهن ڪري ميرن سان ناهہ جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو.

آخرڪار سنهنجي بنگلي ۾ ناه ٿيو. سلطان احمد ٻارهن هزارن رپين تي راضي ٿيو، جي ڪيس ڏنا ويا ۽ پاڻ مير صاحب جي فائدي ۾ دست بردار ٿي ويو.

باقي مقابلو ميان عبدالجبار ۽ مير صاحب جو وچ ۾ رهيو. آخرڪار مير صاحب نهايت وڏي اڪثريت سان عبدالجبار کان اليڪشن کٽي. هاڻي اسان جي ميرن سان سنگت شروع ٿي ويئي. ميرن جو اهو وعدو هو تہ، پير صاحب سان هر سياست ۾ اسين ساٿ ڏينداسين.

١٩٣٨ع ۾ سڪول بورڊ جي اليڪشن ٿي جنهن ۾ مير غلام علي خان ۽ خان صاحب مرحوم جي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

SHER ALI CHANDIO
CHANDIA GOTH QAMBAR SINDH

صلاح ساڻ مون کي بيهاريو ويو- انهي خيال سان ته، مون کي ميمبر ٿيڻ کان پوءِ سڪول بورڊ ۾ چيئرمن چونڊائيندا.

آن وقت هر ڪنهن لوڪل باڊي تي حڪومت جي طرف ميمبر نامزد ٿيندا هئا، سو سڪول بورڊ تي پيا به ميمبر نامزد ٿيا، تنهن سان گڏ مرحوم مير غلام الله به نامزد انهيءَ خيال سان ٿيو ته، چيئرمن پاڻ ٿئي.

آءٌ ميرن جي انجام تي ڀروسو رکي سموري ضلع ۾ ورڪ ڪري رهيو هوس ته، هڪ ڏينهن مون کي قاضي محمد اڪبر صاحب ٻڌايو ته، ”مير غلام الله خان چيئرمن ٿيڻ لاءِ ورڪ شروع ڪيو اٿس.“

ٻي طرف سيد پارٽيءَ طرفان ٻه اميدوار هئا، هڪ محترم پير بقادار شاه مٽيارين وارو جو ان وقت چيئرمن به هو، ٻيو خادم حسين شاه رضوي مرحوم نصرپور وارو. خير، اهي ته ٻئي ٻي پارٽيءَ جا اميدوار هئا، تنهن جي سنگت ۾ اگر مير صاحب اميدوار بيهلو ته پوءِ کٽڻ محال هو، سو آءٌ قاضي صاحب جي ٻڌايل

Scanned with CamScanner

ڳالهه تي سڏو خان صاحب وٽ ويس، احوال ڪري ٻڌايو سانس ۔

ڪيس ساڻ ڪري، هڪ ڏينهن ننڍي ۾ ميرن ڪي سمجهائڻ لاءِ وياسين ۔ ننڍي محمد خان پٺاسين ته، اتي سڀيئي مير هئا ۔

مير حسين بخش صاحب اسان کي ڳڏيو ۔ خوش خير عافيت ڪري "الوحيد" اخبار ڪڍي پڙهڻ لڳو ۔ اسان کان پڇيائين به ڪونه ته، "اوهين ڇو آيا آهيو؟" خانصاحب مرحوم کي ڏاڍو ڏکيو لڳو ته، اڄا ٿورا ڏينهن ٿيندا، ته ميرن، پير سان قرآن تي وعدو ڪيو هو، اڄ سڃاڻن ڪون ٿا، سو مير صاحب کي ٽڪو ڏئي چيائين ته، "مير صاحب! اسين اوهان سان چند ڳالهيون ڪرڻ آيا آهيون، اوهين وينا اخبار پڙهو." تنهن تي مير صاحب اخبار ڇڏي ڇيو ته، "ڳالهيون پيا ڪنداسون، پر پهرين اوهانجي ماني‌ءَ جو بندوبست ڪريان." اهين چئي مير صاحب گهر ڏانهن وڃڻ لاءِ اٿيو ته، مون چيس ته، "مير صاحب! ماني پيٽي کائبي ۔ مگر حال احوال ته وٺو." پر مير صاحب ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هليو ويو. اسان پٺيان مير غلام علي سان ڳالهايو، تنهن ٻڌايو ته، ”اها ڳالهه سچي آهي، مير صاحب وڏي جو اهو ارادو آهي.“ تنهن تي خانصاحب پڇيس ته، ”جي مير وڏي نه مڃيو ته تون ڇا ڪندين؟“ غلام علي خان چيو ته، ”آءٌ پنهنجي وعدي تي پورو آهيان، مون کان جيڪا به مدد پڄندي، سا پير صاحب سان ڪندس.“

ان وقت مير صاحب جي سياست جي ابتدا هئي ۽ اڃا ڪنهن اٽڪل باز دوستن جو شَس اثر ڪونه ٿيو هو، تنهن ڪري منجهس خلوص ۽ سچائي هئي.

مير صاحب وڏو ماڻهو، منهل آيو، پوءِ اسان ساڻس حال احوال ڪيا، جنهن تي پاڻ چيائين ته، ”مير غلام الله خان کي ڀهرين سڪول بورڊ جو چيئرمن ڪرائجي، ڪم ڪار سگهي ته پوءِ کيس وزيري ملندي.“

خان صاحب ۽ اسان کيس گهڻو چيو ۽ سمجهايو، منٿ ڪئي سون. مير غلام علي خان به اسان جي پاران چيو ۽ سچيءَ دل سان چيو، مگر ان وقت مير غلام علي خان فقط ميمبر هو ۽ هر ڪنهن ڳالهه ۾ مير وڏي جو محتاج هو، تنهن ڪري، مير وڏي تي

Scanned with CamScanner

مٿس ڪوبہ اثر ڪونہ ٿيو ۽ مير حسين بخش خان اسان کي صاف جواب ڏيئي ڇڏيو.

اسين تنهن کان خير جا مايوس ٿي حيدرآباد ڇهتاسين پر مون پنهنجو ورڪ بند نہ ڪيو، جيڪي دوست احباب هئا، انهن کي ملندو رهيس.

اُن وقت رئيس الله جڙيل خان چانڊيو جو منهنجو سالو ٿئي ۽ مسٽر ڪمال الدين ميمڻ ٻئي منهن جا خاص مددگار هئا.

صدر ۾ هڪ جڳهہ مسواڙ تي ورتم، جنهن ۾ اليڪشن آفيس ڪري رهندا هئاسين.

اوچتو سر غلام حسين جي وزارت ٽٽي ۽ مرحوم الله بخش وزيراعظم ٿيو. جنهن اچڻ سان ڪانگريسي اصولن مطابق جيڪي بہ لوڪل باڊيز تي نامزد ميمبر هئا، سي رد ڪري ڇڏيا. سير غلام الله بہ انهن ۾ ازخود هليو ويو.

پوءِ سير غلام علي خان مرحوم روز حيدرآباد ۾ ايندو هو ۽ مون سان گڏ ورڪ تي هلندو هو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

آن وقت مير صاحب مرحوم کي پنهنجي موٽر ڪانه هوندي هئي، ڪنهن نه ڪنهن مير کان سوال تي موٽر وٺيو ايندو هو ۽ آها حيدرآباد مان واپس ڪندو هو، پوءِ منهنجيءَ موٽر تي ورڪ ڪندا هئاسون. مون هڪ فوردموٽر ٨-٧ ١٩٣٧ع ۾ نيئن خريد ڪئي هئي، جا ڪم ڏيندي هئي، آن وقت آنهيءَ تي ڊرائيور سيڻو شيدي هوندو هو.

سڪول بورڊ جو تعداد انهيءَ وقت جو مون کي پوري طرح ياد نه آهي، مگر پانيان ٿو ته، شايد ١٣ ميمبرن تي مشتمل هو، جن مان هيٺين صاحبن جا نالا مون کي ياد آهن: (١) پير بقادار شاه (٢) سيد خادم حسين شاه (٣) حاجي صالح محمد شاه، اڏيري لعل وارو (٤) مير غلام حسين خان بجاراڻي، (٥) خانصاحب محمد چنل پاڻولي ٽنڊي الهيار وارو. (٦) تعليم کاتي جي طرفان خان صاحب عبدالحق، رٽائر تعليم جو ڊپٽي (٧) زناني سيٽ تي مائي عائشه شيخ جا هاڻي زناني تعليم جي ڊئريڪٽر آهي (٨) ديوان ڊنگومل پيو پٽراءِ زميدار بدين (٩) ديوان موهن لال زميدار ٽنڊو محمد خان، (١٠) سيٺ لونگمل ڏندي وارو

(١) پير جعفرعلي شاه راشدي (١٢) ديوان ٺاڪرداس وڪيل به شايد ميمبر هو ۽ (١٣) آءُ پاڻ ميمبر هوس

اليڪشن ڪري پير بقادار شـاه ۽ ميران محمد شاه، مير غلام علي خان جي ضد ۾ سيد پارٽي ۽ مير پارٽـي جـو رنـگ ڏنـو. انـهـيءَ ڪـري، منـهـنجـي مخالفت ۾ ڪم ڪري رهيا هئا. حالانڪ انهيءَ ڪان اڳ، انهن سڀني صاحبن جـون مون سياست ۾ ڪافـي خدمتون ڪيون هيون. ۽ ساڻن چڱا لاڳاپا هئا، مگر پارٽيءَ جي لحاظ کان اُن وقت سخت مخالفت پئـي ڪيائون. اڳتي هلي پير بقادار شاه، خادم حسين شاه جي فائدي ۾ هٿ ڪنيو. هاڻ اليڪشن صـرف منهنجي ۽ خادم حسين شاه جي وچ ۾ هئي.

هوڏانهن پير الاهي بخش صاحب جو وزير هـو، ۽ مخدوم ميان غلام حيدر صاحب M-L-A، سيد ميران محمد شاه اسپيڪر، بلڪ سڄي حيدرآباد ضلعي جا با اثر سيد پير هڪ ٿي ويا. ٻي طرف فقط آءُ ۽ مير غلام علي خان هئاسين. مير صاحب اُن وقت رڳو ميمبر هو، ڪو خاص اثر يا رسوخ سندس نه هو، پر دل نه لاٿيسون. باقـي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ايري سنگت اسان سان به گهٽي هئي.

خان صاحب عبدالحق جي ووٽ حاصل ڪرڻ لاءِ مون کي سيٺ ڪمال الدين تمام گهٽي مدد ڪئي.

مائي عائشه انهيءَ وقت ڪنهن سبب کان ديرادون ويل هئي، اليڪشن جي تاريخ تي مائي عائشه اچي نه سگهي، تنهن ڪري اُميدوار سميت ٦-٦ ميمبر ٿيا، اُتي سوال اُٿيو ته، ”اڪر پوري ڪجي“ جا ڳالهه سون قبول نه ڪئي.

وري ٻي تاريخ مقرر ٿي ۽ هر ڪنهن پنهن جو ڪم زورشور سان ڪرڻ شروع ڪيو.

هن طرف سيٺئي وڏا ماڻهو گڏجي منهنجي خلاف ڪم ڪرڻ لڳا.

آخر ٻي تاريخ مقرر ٿي، سا سون کي ياد نه آهي، مائي عائشه نه ٻنهين طرفن جي زورن پوڻ سبب متعلق ديرادون کان نه آئي.

باقي منهنجو ووٽر خان صاحب عبدالحق مخدوم غلام حيدر صاحب ۽ پير بقادار شاه صاحب جي زوربار سبب

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هون ڳالهه ڦري ويو جنهن جي خبر انهيءَ ڏينهن پئي، جنهن ڏينهن لوڪلبورڊ هال ۾ وڃي ووٽ ڪرڻو هو، نتيجو اِهو نڪتو جو مون هڪڙي ووٽ تان هارايو ۽ خادم حسين شاه کٽيو.

انهيءَ اليڪشن ۾ جعفرعلي شاه راشدي صاحب جي ووٽ حاصل ڪرڻ لاءِ مون حاجي مقبول شاه صاحب کي پنهنجو دوست ۽ قديم لاڳاپن سبب حيدرآباد ۾ گهرايو ته پير صاحب جو ووٽ ڪنهن طرح سون کي وٺي ڏيو.“ ڇو ته، جعفرعلي شاه سندس گهرو دوست هو.

حاجي مقبول شاه حيدرآباد ۾ مون وٽ رهندو هو، پاڻ پنهنجي طبيعت موجب اهڙو ته، منافقانه نمونو اختيار ڪيائين جو لاچار ٿي منهنجي دوست سيٺ ڪمال الدين کي چوڻو پيو ته ”شاه صاحب هاڻي اوهان پلي خير سان گهوٽ وڃو، پير صاحب جو ووٽ اسان کي نه کپي.“

سائينءَ سڳوري چا ٿي ڪيو جو اسان جون سمورن رازن جون خبرون، ٻيءَ ڌر کي پڌائيندو هو، ظاهر ۾ اسان سان هو، مگر اندروني طرح اسان جي برخلافي پئي ڪيائين. سائين مقبول شاه جو اهڙو نمونو اصل کان وٺي اڄ تائين رهندو آيو آهي خبر نه آهي ته ڪهڙي حسد سبب

مون سان هميشه اهين هليو آهي، حالانڪ آءٌ گيس ڪافي صحبتن جي وقتن ۾ ڪم آيو آهيان جي ذڪر اڳتي هلي ڪندس.

انهي اليڪشن کان پوءِ آءٌ پنهنجي سر سياست ۾ شروع ٿيس. بدين تعلقي ۾ ان کان وٺي آخر تائين جيڪي به لوڪلبورڊ جا ميمبر ٿي ٿيا، سي سڀئي منهن جي تعلق وارا ۽ زير اثر هوندا هئا.
هڪ اهڙو وقت به آيو، جو وري منهن جو "سيد پارٽي" سان ناه ٿيو.

جڏهن پير بقادار شاه ۽ مير علي احمد صاحب جي لوڪلبورڊ پريذيڊنٽيءَ جي اليڪشن ٿي. جنهن ۾ ڪافي هُلر ۽ هنگاسون به ٿيو هو، جنهن جو تفصيل 'غير جانبدار' ڪجهه 'عبرت' اخبار ۾ ڏنو آهي. انهيءَ اليڪشن جي مدد لاءِ سائين ميران محمد شاه، پير بقادار شاه ۽ ٻيا سادات مون وٽ آيا ۽ مون کي پرچائي، پاڻ سان حيدرآباد وٺي ويا. بدين تعلقي جا جيڪي به لوڪلبورڊ جا ميمبر هئا، سي مون کين وٺي ڏنا.

تنهن کان پوءِ ڪو اهڙو خاص واقعو نه ٿيو جو بيان ڪجي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

مير صاحب غلام علي خان مرحوم پنهنجي قابليت ۽ سخاوت سبب سياست ۽ حڪومت ۾ ڪافي اثر پيدا ڪري ويو. ١٩٤٣ع ۾ سر غلام حسين جي وزارت ۾ ڀهرين ڀهرين "لاءِ اينڊ آرڊر" جو وزير ٿيو. سون سان به چڱو تعلق رکندي پئي آيو - مگر سون ڏانهن سندس دل صاف نه هوندي هئي جو هن کي اها پڪ هئي ته، عالي شاه، اينڊز اليڪشن ۾ ضرور پنهنجي لاءِ تقاضا ڪندو. جو اهڙا وعدا وعيد ميرن صاحبن جا خُد ڪيل هئا - تنهن ڪري مير صاحب ڪجهه سون کي سياسي اقتدار کان پري رکندو پئي آيو. منهنجي ڀهرين ڀهرين محترم جي - ايم - سيد سان ملاقات ته ١٩٣٦ع ۾ ٿي هئي، دوستي جي حد تي پير بقادار شاه ۽ مير علي احمد خان جي لوڪلبورڊ واريءَ اليڪشن ۾ پهتي، ٤٤ يا ١٩٤٥ع ۾ ٺٽه ضلع لوڪلبورڊ پريزيڊنٽ جي اليڪشن هئي جنهن ۾ مرحوم ميهر علي شاه ۽ محترم يوسف چانڊيو اميدوار هئا. جي - ايم - سيد صاحب ميهر علي شاه کي مدد ڪري رهيو هو. ۽ منهنجي ڪنهن ڏر سان دلچسپي ڪانه هئي. مگر اسان جا ٣ مريد ميمبر انهيءَ ضلع ۾ هئا: (١) حاجي عثمان ملڪاڻي (٢) رئيس چنا خان ملڪاڻي (٣) خليفو الهڏنو خان

چانڊيو. اهي ٽيئي چانڊئي صاحب جا مددگار ۽ ووٽر هئا. حاجي ميهر علي شاه وارا ڪوشش ڪري بيٺا هئا، مگر پڻ ووٽن تان هارايائون ٿي.

جي- ايم- سيد کي اسان جي ۽ ملڪاڻين جي لاڳاپڻ جي اڳيئي خبر هئي، جو پاڻ جڏهن ضلع ڪراچي جي لوڪلبورڊ جو پريزيڊنٽ ٿي ٿيو، تڏهن به انهن جا ووٽ ڪيس اسان جي معرفت مليا هئا، تنهن ڪري، انهيءَ وقت جڏهن اليڪشن ۾ باقي به ڏينهن هئا، ته محترم سيد رئيس پيرڳزي برادران کي مون وٽ وٺي آيو.

اسان ۽ پيرڳزين جو والدين ڪان وٺي گهرو لاڳاپو آهي، هنن جو زور هو ته، اهي ٽيئي ووٽ ڦيرائي ميهر علي شاه جي حق ۾ ڪجن. مون کي اها ڳالهه جيتوڻيڪ نهايت خراب ۽ ڏکي لڳي ته، ڪن معزز ماڻهن جا ڪيل انجام عين وقت تي نه ڦيرائجن، مگر آءُ انهن صاحبن جي اڳيان لاچار ٿي پيس ۽ ماڻن ڪراچيءَ ويس.

Scanned with CamScanner

رئيس ملڪاڻيءَ ۽ خليفو الهڏنو خان جن مولوي مسافر خاني ۾ لٿل هئا، جن سان وچي ڳالهايم ۽ ڪين چانڊئي صاحب ڪان ڪڍي، اچي سيد صاحب جي بنگلي تي سندس حوالي ڪيم. ٻي ڏينهن تي صبح جو اليڪشن هئي جا حاجي ميهر علي شاه مرحوم ٣ ووٽن تي کٽي. انهيءَ ڪان پوءِ جي- ايم- سيد سان ڪافي گهاٽا تعلقات ٿيندي ويا.

هاڻي اچون ٿا ١٩٤٦ع واريءَ اليڪشن تي، ٣٨-١٩٣٩ع ۾ ٻي عالمگير لڙائي لڳي، تنهن ڪري سموري هندستان جون اليڪشنون نه ٿيون. آخرڪار لڙائي ختم ٿي ۽ ١٩٤٦ع ۾ وري سنڌ اسيمبلي اليڪشن ٿيڻ جا امڪان نظر آيا.

١٩٤٦ع ۾ اليڪشن جو ڪم هر ڪنهن ڌر انفرادي طرح ۽ ليڊرن اجتماعي طرح ڪم شروع ڪيو.

ڀيرين ووٽرن جون لسٽون ٺهرائڻ وغيره جو ڪم هليو.

جي - ايم - سيد ان وقت مسلم ليگ جو صدر

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هو، قائده اعظم جي منظور ـ نظر هو ۽ سندس به قائده اعظم تي مڪمل اعتماد هو. جي ـ ايم ـ سيد هميشه رجعت پسند پارٽي جي مخالفت ۾ پئي رهيو، تنهن ڪري ان وقت جي سر غلام حسين وزارت جي برخلاف هو.

تنهن کان سواء 'مير بلوچ پارٽي' ۽ 'سيد پارٽي' جي به سنڌ ۾ چڪري لڳل هئي. حقيقت ۾ منهنجو متين جماعتن سان ڪو خاص دلي لڳاءُ ڪونه هو. باقي پنهن جي سر البته بدين ۽ ٽنڊي باگي تعلقي مان بيهڻ جو ارادو مڪمل هوم، پر اڃا ٻڌتر ۾ هوس. مريدن ۽ دوستن سان پي مشوره ڪيم ته "بيهان يا نه."

ڪن دوستن جي چوڻ تي ليگ جي پارليامينٽري بورڊ کي ليگ ٽڪيٽ لاء درخواست ڏالي خاطر ڪري ڇڏي هيم. پڪ هيم ته اگر مير غلام علي خان مقابلي ۾ آيو ته يقيناً ليگ جو ٽڪيٽ انهيءَ کي ملندو. ڇو ته، هڪ ته هو بااثر ماڻهو هو، ٻيو ليگ وزارت ۾ هوم وزير هو، تنهن کان سواء دولتمند به هو. انهيءَ جي مقابلي ۾، اُن وقت آءٌ هڪ نهايت

غير معروف ماڻهو هوس، پر مشورو اهو ڏنو ته، ٽڪيٽ لاءِ درخواست ڪري ڇڏجي، جا ڪيم.

مير صاحب خبر ٻڌي ته "پير عاليشاه ٻيهڻ جا سعيا ڪري رهيو آهي." سو انهيءَ مغالطي ۾ هو ته هڪ ته پير سان منهنجا چڱا تعلقات آهن، ٻيو، عالي شاه دولتمند نه آهي، تنهن ڪان سواءِ پير آهي، سنڌ جي ٻين پيرن وانگر ضرور ڪنهن نظر نياز تي ناهي ڇڏيندو سانس، تنهن ڪري مير صاحب انهيءَ خيال ۾ رهيو ۽ مون سان ڳالهايائين ڪونه ۽ نڪو ڏڪ ۾ ڪو خاص ورڪ ڪيائين.

ٻي طرف جي – ايم – سيد ۽ پرڳڙي وارن کي هڪ اهڙو ماڻهو کپندو هو، جو مير غلام علي خان جو اثرائتو مقابلو ڪري، جيئن مير صاحب پنهنجي سر آزاد نه هجي، جو وچي پرڳڙي صاحب يا ٻي ڪنهن جي–ايم – سيد جي پارٽي جي ماڻهو جي ڏڪ ۾ مخالفت ڪري، ورڪ ڪري. انهيءَ ڪري انهن صاحبن جو نظر انتخاب به مون تي اچي پيو. پر هاڻي رهيو سوال ته اها ڳالهه مون سان ڪيئن ڇورين، جو آءٌ مير کان جدا ٿي سندن دام ۾ اچان.

انهيءَ ڪري لاءِ انهن هڪ خاص ساڍهو ڳولي ڪڍيو جو ڪين پڇاڙيءَ تائين ڪارگر رهيو : اهو هو رئيس خير محمد خان چانڊيو ، خان صاحب خان محمد مرحوم جو ڀاڻيجو ۽ منهنجو سڳو سالو ٿيندو آهي. جو انهيءَ وقت پرڳڙي اسٽيٽ سنڀاليندو هو. انهيءَ بدين ۾ اچي، منهنجي خيال کي پڪو ڪيو ته ، اليڪشن ضرور ڪجي.

مون کي ڪجهه پئسي جي ڳڻتي هئي، جنهن لاءِ به خير محمد خان پرڳڙين طرفان دلاسا ڏنا پر تنهن هوندي به ظاهرداريءَ ۾ مون اجان ڪين پڪ نه ڏني هئي ته ڪو آءٌ يقيناً اليڪشن لڙندس.

ڪراچيءَ ۾ جي - ايم - سيد سان سر غلام-حسين ، خان بهادر کهڙي ۽ مير صاحب جو ٽڪيٽن تان اختلاف ٿي پيو. جو قصو ايتري حد کي پهتو جو سيد کي ليگ کان پري رهڻو پيو.

مون کي ته، اڳيئي مير جي مقابله ۾ ٽڪيٽ ملڻو ڪونه هو، تنهن ڪري اهو سوال ئي نٿي آيو.

Scanned with CamScanner

مگر سيد گروپ جي ڪن خاص ساٿين کي به هاءِ ڪمانڊ ٽڪيٽ نه ڏنو، تنهن ڪري شاهه صاحب ڪاوڙجي پنهن جو ٽڪيٽ به واپس ڪيو ۽ انڊپينڊينٽ چونڊ لڙڻ لڳا.

آخر هڪڙي ڏينهن رئيس خير محمد خان ۽ رئيس جڙيل خان بدين آيا ۽ سون کي ڪراچي هلڻ لاءِ چيائون ته، "ڪراچي هلو. رئيس پيرگڙي، ٽنڊي باگي جا مير صاحب به آتي آهن ته انهن سان صلاح ڪجي." آءُ به ڪجهه راضي هوس، سو هنن سان گڏجي ڪراچي ويس، رئيس پيرگڙي غلام رسول جي بنگلي تي ترسياسين، جو انهيءَ وقت لارينس روڊ تي هو. آتي ٽنڊي باگي جا مير صاحب: مير ولي محمد خان موجوده M-P-A ۽ مير نور حسن خان به موجود هئا. هنن سيني گڏجي مون کي چيو ته، "مير غلام علي خان جو مقابلو ضرور ڪرڻو آهي. تنهن ڪري يا ته تون بيهه، ته اسين سڀئي تنهن جي مدد ڪنداسين، اهڙو اسان ڪانءُ قرآن تي ويساهه وٺ يا ته، اسين مير ولي محمد خان کي ٽا بيهاريون تون حلفيه ويساهه ڏيئي مدد ڪر." مير محمد بخش خان ديهڙي وارو به مير غلام علي جي

مخالفت ۾ آهي، اُهو انهيءَ سان بدل آهي." اهي
مٽيان مير صاحب سيٺي مير خدا بخش کان ناراض هئا،
جو انهن جا جيڪي جاگير ۾ حق هئا، سي مير
خدا بخش خان کين نٿي ڏنا ۽ مير ولي محمد خان
جيتوڻيڪ سندس سڳو فرزند هو، مگر انهيءَ سان به نه
نهندو هو. تنهن ڪري هو ٻروچن ۾ رهندو هو. جو
ٻروچن سان سندس عزت آهي. مير محمد بخش خان
ديهڙي واري جي به مير خدا بخش خان سخت مخالفت
هئي، سا ڳئي وقت مير غلام علي خان هر ڪنهن ڳالهه
۾ مير خدا بخش خان جي مرضي رکندو هو ۽ انهيءَ
کي هرڪا مدد ڪندو هو. انهيءَ ڪري مٽيان مير
صاحب مير غلام علي جي خلاف هئا ۽ ڪيس ڪجهه اڪ
ڏيڪارڻ جو ايرادو هون. آخرڪار مون کي اتي سيٺي
گهڻو تنگ ڪيو ته، "هڪڙو فيصلو ضرور ڪر يا
اسان کي مدد ڪر يا تون ٻيهه."

بهرصورت قصو مختصر انتخاب جو قرعه نيٺ
اچي مون تي بيٺو ۽ مون زبان ڪئي ته، آءُ ٻيهان
تو، پر هنن ميرن تي اعتبار ڪونهي ڪنهن به وقت
ڦري ويندا. جنهن تي سيٺي ميرن مون کي قرآن شريف

تي لکي ڏنون ته پڄاڙي تائين توسان رهنداسين ۽ انهيءَ
فيصلي ۾ مير محمد بخش خان کي پڪل سمجهه- هتان
هلي انهيءَ کي ٿا ملون ۽ انهيءَ کان به توکي اهڙو
واعدو وٺرائي ڏينداسين- آءٌ بدين آئس ۽ مريدن کي
گهرائي سمورو احوال ڏنم ۽ اعلان ڪيم ته، "آءٌ
ايندڙ اسيمبلي چونڊن ۾ اميدوار بيهان ٿو."

ڪم شروع ڪيوسين- اڌريون سيريون ڪي موٽرون
به هٿ ڪيونسين وري حيدرآباد ويس. پيرڳڙين کي
چيم ته، "هاڻي اوهين ۽ مير صاحب مون سان گڏجي
هڪ چڪر ٽنڊي باگي جو ڏيو- هي سڀ سيڻئي تيار
ٿيا- مير ولي محمد خان، مير نور حسن خان ۽
رئيس وڏو پيرڳڙي گڏجي ٽنڊي باگي تعلقي ۾ روانه
ٿياسين. ڪن ماڻهن کي ڏسندا وياسون پنگرئي جو مير
محمد بخش سندس زمين تي رهندو هو- رات وڃي انهيءَ
وٽ ڏرسياسين. مير صاحب سان حال احوال ٿيا- هن
۽ مير ولي محمد خان ڪجهه پاڻ ۾ خلاصو ڳالهايو-
نيٺ مير محمد بخش خان مدد ڪرڻ جو واعدو ڪيو،
پر هي اکر چيائين ته، "آءٌ خاڪسار آهيان سو پڳڙا
پاڻ سان ڪاڏي لاءِ ڪڻندس. قرآن مٿي تي رکندس،

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

گهوڙي تي چڙهندس- هر ڪنهن ووٽر وٽ قرآن ميڙ
ڪٺي ويندس ۽ مير غلام علي خان جي مخالفت ڪندس-
مون کي اوهان جون نه موٽرون کپن نه سواري-
باقي بابو چاڻي اوهين چاڻو يعني مير حاجي صاحب
خان- پر آءٌ سندس پٽ آهيان- مون تان هٿ کڻي پوءِ
پلين مير غلام علي خان جي مدد ڪري." ٽالپرن ۾
اهو مير جي خلاف جوش ڏسي منهنجي دل کي هڪ
قسم جي ڏارس آئي ته هاڻي هي مون کي ڪڏهن به
ڇڏيندا ڪونه ۽ آخر تائين مدد ڪندا رهندا- آخر اتان
روانا ٿياسين ۽ سڌا ديهڙي مير حاجي صاحب خان وٽ
وياسين. جنهن سان اهي حال احوال ٿيا- مير صاحب
به هاڻو ڪئي- مگر ڪو جوشيلو واعدو نه ڪيائين.
اسان کيس عرض ڪيو ته، اوهين اسان سان گڏجي
ورڪ تي هلو- هيءَ صاحب تيار ٿي اسان سان موٽر
۾ سوار ٿيو- جڏهن ڪڏهري ۽ ٽنڊي باگي جي وچ
۾ هڪ پونئڙي تي هئاسين ته ٽنڊي باگي کان موٽر
ايندي ڏٺي سين. موٽر جڏهن برابر آئي ته مير غلام علي
خان، قاضي عابد صاحب سنجهس هئا- هي اسان کي
ڏسي بيهي رهيا ۽ هيٺ لٿا- اسين به ٻيٺي لهي گڏياسين-
مگر مير صاحب نور حسن خان کي ايتري ڪاوڙ هئي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جو هو موٽر مان هيٺ به نه لٿو ۽ نڪي مير صاحب کي گڏيو. آئي قاضي عابد ۽ مير صاحب سونکي چوڻ لڳا ته، ”تون سچ پچ ٻيهي ويو آهين ڇا. پر پاڻ پاڻ ۾ نيٺ نهي ويندا سين. تون بدين پهچ ته آءٌ اتي تو وٽ اچان ٿو.“ اهين چئي مير حاجي صاحب خان کي چيائين ته، ”تون ڪيڏانهن ٿو وڃين“ جنهن چيو ته، ”مون کي به هنن ورڪ لاءِ ڪنيو آهي.“

مير صاحب غلام علي خان ڪلي ڪيس ٻانهن سان جهلي وچي سندس موٽر ۾ وهاريو. اسان پڇيو ته، ”مير صاحب خان هاڻي ڪيڏانهن ٿا وڃو. اوهين ته اسان سان هلڻا هئا.“ آئي صاحب خان چيو ته، هاڻي اوهان سان هلڻ پورو ٿيو. اسين مير صاحب سان ٿا وڃون.“ آءٌ حيران ٿي ويس ته هڪڙي مير صاحب ته پيچڻ ۾ بسم الله ڪئي هاڻي ڏسون ته پيا ڪيترو ٿا هلن. پر هن پهرين مون کي نهايت پڪا واعدا ڏنا هئا. تنهن ڪري سٺن اعتبار پي آيو. ڪم زور شور سان شروع ڪيوسون وقت به وقت وري ليڊرن کي گڏجڻ لاءِ ڪراچي پي وڃڻو پيو. اجان پيپر پرڻ ۾ گهٽا ڏينهن هئا. جڏهن ڪراچي وياسين ۽ جي. ايم.

سيد صاحب کي گذياسين ته اُتي هنن مون کي زور ڀريو ته پير پلن شاه سان ناه ضروري آهي- جو انهيءَ جي مدد بهتر ٿيندي. جنهن تي مون چيومان تہ، ”هو اسان جن وڏن کان اسان جا سڄڻ نہ آهن ۽ ڪڏهن بہ دل سان نہ ٿهندا- تنهن ڪري ڪوشش اجائي آهي-“ مگر سيد صاحب تمام زور رکيو تہ، ”توهان اسان سان گڏجي هل- پير پلن شاه اڳئي ميرن سان ڪونہ ٿهي تنهن ڪري توهنجي مدد ڪندو-“ آخرڪار مون قبول ڪيو. پير صاحب ڪراچيءَ ۾ يوسف چانڊئي جي بنگلي تي لٿل هو ۽ محمد يوسف جو والد ميان خير محمد خان بہ اُتي هو- اسين هڪ رات جو سيئي گڏجي وياسين- پير پلن شاه اسان کي نهايت عزت ۽ پيار سان مليو- پاڻ تمام سمجهدار ۽ جهان ديده انسان هو- تنهن ڪري اهڙيون ڳالهيون ڪيائين جو مون سمجهيو تہ هي خدا ڪارڻ منهنجي مدد ڪندو. ٿوري وقت کان پوءِ چيائين تہ، ”آءٌ بلڪل حاضر آهيان، پر آءٌ ملوڪ شاه سان بہ صلاح ڪريان- تنهن کان پوءِ منهنجون ڪي عاليشاه سان ڳالهيون آهن،“ جي سيد صاحب کي چيائين تہ توکي ٻڌائيندس. تنهن کان پوءِ آءٌ بيشڪ ٻاهر نڪري اليڪشن جو

ورڪ ڪندس." آخرڪار انهن ڳالهين ڪرڻ جي وري تاريخ حيدرآباد ۾ مرحوم قبول محمد شاه جي بنگلي تي رکي ويئي. سونڪي به ايڊرن صاحبن جي هدايت تي ته تون انهيءَ تاريخ تي اتي هلجائين.

آءٌ انهيءَ وچ ۾ وري بدين موٽي آئس ۽ اچي پنهنجي ڪم کي زورشور سان شروع ڪيم. مقرر تاريخ تي حيدرآباد ويس کي خاص مريد ۽ دوست به پاڻ سان وٺي ويس - قبول محمد شاه صاحب جي جڳهه تي سيٺي گڏ ٿياسين جي- ايم سيد صاحب به آتي هو ۽ پير ڳڙي به هئا- پير پاڻ شاه هيٺيان شرط وڌا:

(١) درگاهن جي پيدائش ۽ عزتن ۾ اسانکي ٨ آنه حصو عاليشاه لکي ڏي- جو اڳ کين فقط ٦ آنه حصو قانوني طرح مليل هو-

(٢) ته ميلي يارهين ۾ به اٺ آنه ڏي اڳ سندن قانوني طرح ميلي ۾ ڪوبه واسطو نه هو. چو ته درگاه جي سجاده نشين لکڻ جو اسان کي به اختيار هجي اڳين فيصلن موجب اهو اعزاز فقط سون کي ۽ منهن جي وڏن کي مليل هو. ٻيو شرط پيش ٿيا جي تمام

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڏکيا هئا. انهن عزتن لاءِ منهنجن مائٽن ڪافي دولت وڃائي پريشانيون ڏٺيون ۽ وڌ‍ھي وڌهي حاصل ڪيون هئائون. هاڻي سوال آئيو ته هڪ عارضي اسيمبلي جي ميمبري خاطر هي پائيدار دائمي عزتن ۾ ڪيئن پين ڪي پاڳي پائيوار ڪجي. سو منهن جن مريدن ۽ دوستن انهيءَ فيصلو قبول ڪرڻ کان انڪار ڪيو ۽ آئون به خاموش هوس. ڪجهه سوچڻ واسطي مون هڪ ڏينهن جي مهلت گهري. مگر جيئن ته ميمبري جو عشق ۽ پرڳڙين ۽ جي. ايم. سيد جو اثر مون تي ايترو ٿيو جو مون پنهن جن مريدن کي ناراض ڪري به اهي شرط قبول ڪيا ۽ اهڙو دستاويز لکي ڏنم. پير صاحب ۽ شاه صاحب جڻ ڏاڍا خوش ٿيا. اسان جي اهين سمجهڻ گهرجي ته هار انهين ڏينهن کان شروع ٿي.

شروع ۾ پير پلن شاهءِ سلوڪ شاه اهڙي ته سچائي سان اليڪشن جو ڪم ڪرڻ لڳا. جو مون دل ۾ چيو ته، ”افسوس آهي جو اهڙا وفادار عزيز آءٌ چو ڪاوڙايو ويٺو هوس، هي ته منهن جا پانهن پيلي آهن.“ خدا جو شان جو پنهين تعلقن جي ماڻهن جو مون ڏانهن تمام

گهڻو چاه ڏسڻ ۾ آيو ۽ ميرغلام علي خان جتي به اجتماعي خواه انفرادي طرح ڪن سان مليو تي ته، کيس فقط مايوسي تي نصيب ٿي.

پير جيئڻ ته مير صاحب هڪ ته دولت مند ماڻهون هو، ٻيو ٻاڻ ان وقت لاءِ آڊر جو وزير هو. تنهڻ ڪان سواءِ کيس مسلم ليگ جو ٽڪيٽ به هو. ان وقت مسلم ليگ کي اسانجي ملڪ ۾ ڪا خاص اهميت ڪا نه هئي. خاص ٻهراڙين ۾. مگر مير صاحب وٽ به دوست اُن وقت اهڙا هئا. جي اڄ ڏينهن تائين خاص عقل ۽ سمجهه رکن ٿا ۽ اليڪشن ۽ اليڪشن جا ماهر اڄ ڏينهن تائين حيدرآباد ضلع ته ڇڏيو، پر سڄيءَ سنڌ ۾ انهن جهڙو ٻيو ڪونهي. جيتوڻيڪ اُهي ٻئي صاحب اصل ۾ منهنجا پراڻا دوست مهربان هئا. مگر اُن وقت هو مير صاحب سان بلڪل وفادار ۽ عاشق زار هئا ۽ اليڪشن جو سمورو ڪم سندن صلاح مشوري تي هليو ٿي پئي. تنهڻ ڪري انهن مير صاحب کي مايوس ڪرڻ نٿي ڏنو. نه ته حالتون اهڙيون جو مير صاحب شايد ميدان ڇڏي وڃي ها. هاڻي ناظرين کي اُهو ٻڌائڻ ضروري ٿو سمجهان ته اُهي ٻه صاحب

ڪير هئا.

اُهي هئا قاضي برادران- قاضي ميان اڪبر ۽ قاضي عبدالمجيد عابد- منهنجي ساڻن دوستي ١٩٣٣ع کان هئي، ۽ سندن سياسي خدمتون به سون کي ڪيون هيون- جن بابت عبرت اخبار ۾ غير جانبدار ڪجهه اظهار به ڪيو آهي ۽ منهنجي هن اليڪشن بابت به ڪافي عبرت اخبار ۾ تفصيل سان غير جانبدار حوالا وقت به وقت پي ڏنا آهن.

سون کي ياد آهي ته ٤ ڊسمبر ١٩٤٥ع تي ضلع حيدرآباد جي اُميدوارن کي پنهنجي نامزدگي جا فارم پيش ڪرڻا هئا جي اسان پنهي ڏنا- آءٌ ننڍي يوسف ۾ ترسيل هوس مير صاحب ۽ قاضين کي اچان اميد هئي ته عاليشاه کي ڪنهن به طرح ناهي ڪيس هٿ ڪڍائيندا سين- سو انهيءَ رات جو اٽڪل ١٢- يا هڪ جو وقت هو ته ننڍي يوسف ۾ آيا- اسين سڀئي ستا پيا هئاسين- آءٌ رئيس خيرمحمد جي گهر جي جڳهه واريءَ ماڙيءَ تي ستل هوس ته، اچتو ئي رئيس خيرمحمد چڙهي آيو ۽ اسان کي اُٿاري ٻڌائين ته، هيٺ قاضي پائر ۽ مير آيا آهن توسان گڏجڻ ٿا گهرن. سون چيو ته، ”پلين

اچڻ۲۹- آخر رئيس ڪين وٺي آيو- جي هيٺيان صاحب هئا:

(١) مير غلام علي خان (٢) مير بنده علي خان ٽنڊي غلام علي وارو (٣) مير حاجي حسين بخش خان (٤) مير خدابخش خان ٽنڊي باگي وارو (٥) چانوت محمد علي شاه مرحوم مٽيارين وارو ۽ قاضي پاڙر- سڀني ڏينهن جا تڪل هئاسين سو سنهنجي ته ننڊ مان اک ئي نٿي پٽي. پر لاچار ويهي ڳالهائو پيو- خوش خيرعافيت کان بعد حال احوال ٿيا- هنن مون کي ميدان ڇڏي وڃڻ لاءِ ٻن شين جي آڇ ڪئي هڪ ته چانوت صاحب جو اُن وقت مير صاحب جي مدد ۽ مهرباني ڪري لوڪلبورڊ جو پريزيڊنٽ هو سو ڇڏي ٿو ۽ آهن جاء بنا مقابلي جي مون کي ٿي ڏنائون ۽ ٻيو خرچ وغيره جي عيوض ۾ رپيه اڌ لک روڪڙا ڪٽي آيا هئا جو به ٿي ڏنائون- خير طرفين کان دليل دلائل ڪافي هليا مگر قصو مختصر ته مون کين صفا جواب ڏنو ته، هاڻي هن وقت منهن جو ميدان ڇڏي وڃڻ منهن جي لاءِ هڪ قسم جو سياسي موت آهي- هڪ ته انهيءَ سيمبريءَ خاطر اڳئي ماڻهيٺين عزتن ۾ پين کي پائيوار ڪري چڪو آهيان ۽ باقي اليڪشن به نه ڪريان ته پوءِ بدين مان

ٿي لڏي وڃان ته بهتر ٿيندو. تنهن ڪري سندن آچون
نهايت عزت ۽ ادب سان نڪرائي ڇڏيم ۽ هو نااميد
ٿي سيئي واپس روانا ٿيا.

آخر صلح جي خيالن کي ڇڏي ٻيئي ڌريون پنهنجي
پنهنجي ڪم کي لڳي ويون- مير صاحب پهرين توجهه
پنهنجن ٽالپرن ڏانهن ڏني، جيڪي سندس خلاف هئا.
حقيقت ۾ ٽنڊي باگي جا ٽالپر ڪي مير غلام علي خان
جي خلاف نه هئا پر مير خدا بخش خان جي ڏاڍاين
سبب مير صاحب جي مخالفت تي ڪيائون- آخر مير
صاحب سموري سنڌ جي مکي ميرن صاحبن کي گهرائي
ورتو ۽ ٽنڊي باگي ۾ گڏ ٿي سيني ميرن سان ڳالهيون
ڪيون ۽ جن جن جا جيڪي حق مير خدا بخش خان
ڦٽي ڏنا، سي ورائي ڏنائين ۽ ميرن کي پاڻ ۾ ناهي
هڪ ڪيائين- تنهن ڪري جيڪي مير سنهنجي مدد
ڪري رهيا هئا جهڙوڪ مير ولي محمد خان، مير
نور حسن خان، مير محمد بخش خان ۽ ٻيا سڀ ٿاها
تن سيني مون کان خير سان پاسڙو ڦيرايو.

مون کي جڏهن اِها خبر پيئي ته، آءٌ وٽن ويس
خاص ڪري انهن ۾ ليڊر ٻه هئا: هڪ مير ولي محمد خان

۽ پيو نور حسن خان تن کي پڇيم ته، ”هي چا فيصلو ٿيو - جنهن تي مير ولي محمد خان ته صاف اکرن ۾ نان ڪنهن حجاب جي جواب ڏنو - نڪي پيس وعده ياد نڪي ٿيس قرآن شريف تي لکي ڏيڻ جو خيال جو هن جي طبيعت ئي اهڙي آهي - باقي مير نورحسن خان کي ڏنم ته ڪيل انجاڻن جو افسوس ضرور هوس - مگر چيائين ته آءُ هاڻي مجبور آهيان، جو منهن چا پيا سيٺي ٽالپر ڀائر واعده ڪان ڦرن ٿا - باقي آءُ هڪڙو چا ٿو ڪري سگهان تنهن ڪري آءُ مات ڪربو ٿو وهان - نڪي تنهنجي ڪم ۾ هلندس نڪي مير غلام علي خان جو ڪم ڪندس ۽ ڪيائين به اهين ئي.“ پڇاڙيءَ ۾ مير نور حسن خان پنهنجي سر ڪنهن جو به ڪم نه ڪيو - باقي مير ولي محمد خان ۽ محمد بخش خان مير غلام علي جي پيش پيش هئا.

منهنجي رب جي قدرت ته ميرن جي ڦرڻ ڪري عوام تي اٿلندو منهنجي فائدي ۾ اثر پيو، ته ويچاري پير سان ٽالپرن دغا ڪئي آهي - تنهن ڪري پير جي مدد ضرور ڪبي - سو تندي باگي جو خاص ڪري عوام سمورو منهنجي حق ۾ هو - آن وقت ووٽ به

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

عوام جا هئا ۽ ووٽ ڪرڻ جي آزادي هئي.

هاڻي مير صاحب ڏنو ته ميرن کي ناهي، مگر ووٽرن تي ڪو خاص اثر نه پيو. ان وقت ٽالپر ذات مان مونکي فقط راڃي خاناڻي جي ميرن دل و جان سان مدد ڪئي. باقي ٻيا سموري سنڌ جا ٽالپر مير غلام علي خان سان هئا. مير صاحب جو گهڻو فائدو انهيءَ ناه ۾ نه ڏنو تنهن وري قاضي صاحب جي مشوره موجب پير پلڻ شاه ۽ ملڪ شاه ڏانهن توجهه ڏنائين. مير صاحب ملوڪ شاه کي پاسا ڏيڻ لڳو ۽ نيٺ ملوڪ شاه کي ڪنهن مناسب قيمت تي ناهي ڇڏيائين. پر ملوڪ شاه سياڻو آهي تنهن جو بدين جي عوام ۽ مريدن جو مون سان گهڻو روهجان ڏنو سو مير صاحب سان اهو واعدو ڪيائين ته، آءُ اندروني طرح عاليشاه جي مخالفت ڪندس پر ظاهر نه. ۽ پير پلڻ شاه مرحوم لاءِ به ساڳي ڳالهه پڌڙ ۾ آئي. اليڪشن ٢١ جنوري ١٩٤٦ع تي ٿيڻي هئي. ڪم پنهنجي پاسڻ جو زور شور سان هلڻ لڳو. مير صاحب ۽ قاضي صاحب جڏانهن ٿي ويا، اُتان گهڻو ڪري مايوسيءَ کان سواءِ ٻيو نه ٿي ڏنائون. آخر هڪ ته مير صاحب وزير هو ۽

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

وزير ٻه بااثر وزير – ان زماني سنڌ حڪومت جو
تنهن کان سواءِ ڪاسورن کي ليگ اميدوار لاءِ ٻه
حڪومت کان خاص حڪم هئا ته، ”هر ڪنهن طرح
سرڪاري اميدوار جي مدد ٿيڻ گهرجي.“ تنهن ڪري
هنن بدين تعلقه خاص طرح جو سنهن جو تعلقو آهي
۽ تنڊي باگي تي البت توجهه گهٽ جو اتي سيرن
جو پروسو هو- خيال رکيائون.

پولينگ ۽ پرزائيڊنگ آفيسر سيئي پنهنجي مرضي
جا ماڻهون مقرر ڪرايون ۽ پولنگ به جيڪي تي
تي سگهيون سي پنهنجن خاص همدردن جي اوطاقن ۾
مقرر ڪرايون ته سندن ماڻهن ۽ کين ٻي قائدگي ڪرڻ
۾ سهوليت ٿئي. مون کي اليڪشن کان هڪ هفتو
ڪن اڳ خبر پئي ته، سير صاحب پنهنجيءَ حڪومت
جي طاقت تي اليڪشن ۾ ٻي قائدگي ۽ ڏاڍائي ڪندو
تنهنجن ماڻهن کي ووٽ ڪرڻ ڪونه ڏيندا ۽ اڳئي
آفيسر پنهنجي هٿن سان آڱوٺا هڻي ۽ ووٽ پيٽين ۾
داخل ڪري ڇڏيندا.

منهنجو ان وقت قانوني صلاحڪار ڊاڪٽر سلطان احمد

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هو - جنهن سان صلاح ڪيم - جنهن چيو ته، ”اها ڳالهه مخفي رکجي نه ته ماڻهون دل شڪست ٿي پوندا ۽ تون ڪراچي وڃي جي- ايم - سيد سان صلاح ڪر ته ڇا ڪجي؟“ آءٌ ڪراچي ويس- جي- ايم - سيد سان به اليڪشن هئي مگر معمولي مقابلو هوس، تنهن ڪري هو مونکي ڪراچي ۾ سلي ويو - جي- ايم - سيد سان ميرن شهمير خان رئيس فقير محمد خان ڪاڇي جو پٽ مقابلي ۾ بيهاريو هو، پر مير ڪان ڪيس اليڪشن لاءِ ڪيل واعدي موجب خرچ ۽ موٽرن وغيره جي پوري مدد نه پهتي تنهن ڪري هو صاحب اليڪشن هلندي هٿ ڪڍي ويو ۽ شاهه صاحب ٻنان مقابلي ڪامياب ٿي ويو اها خوشي اسان کي به ٿي جو اسان جو ليڊر ٻنا مقابلي ڪامياب ٿيو - تنهن جو گهڻو سبب اهو هو جو مير غلام علي خان کي مون هٿ قابو ڪري ڇڏيو جنهن ڪري هو سيد جي تڪ ۾ توجه نه ڏيئي سگهيو ۽ نه خرچ ڪري سگهيو - بهرحال ستو ٿيو ليڊر نه ڪٽيو.

مون ساڏس ڪراچي ۾ ميرن جي سٽيل منصوبن کان آگاهه ڪيو، جنهن تي پاڻ سنهنجي ناٽي سان ان

Scanned with CamScanner

وقت جي انگريز وائيسرائي هند ۽ سنڌ جي انگريز گورنر کي تارون ۽ درخواستون ڪرايون ۽ سون کي دلاسو ڏناڏين ته، ”هاڻي سڀ ڪجهه ٺيڪ ٿيندو، تون وڃي ڪم ڪر-“ آءٌ موٽي آئيس ۽ سمورو احوال اچي سلطان احمد کي ٻڌايم - ٻين ڪان انهيءَ ڳالهه کي مخفي رکيوسين ۽ پنهنجي ڪم ڪسي لڳي وياسين - آخرڪار اها گهڙي ۽ ڏينهن به آيا جن جو هيترا سارا مهينا انتظار هو - يعني اليڪشن جو ڏينهن ٿيو. پنهين تعلقن ۾ جملي ٢١ پولنگ اسٽيشنون مقرر هيون ۽ هر ڪنهن پولنگ تي پنهين ڌرين جا بندوبست هئا. اسان ۽ اسانجن ماڻهن هن کان اڳ ڪا اهڙي وڏي اليڪشن نه ڪئي هئي. تنهن ڪري نا تجربه ڪار هئاسين ۽ وڏن ماڻهن جي ڪوڙن ۽ فريبن کان به ڪڏهن واقف نه هئاسين - جنهن جو مثال طور حاجي مقبول شاه وانگر قسم کڻي ڏي انجام ڪيو - تنهن تي اعتبار ڏي ڪيوسين ۽ سمورو بار ان تي ڏي رکيوسين - اها خبر نه هئي سين ته ڪو هي معتبر ماڻهو بندوقن ۽ پستولن جي پروانن تي قسم وغيره وساري غداري ڪندا ۽ وڏن ماڻهن سون سان قسم انهيءَ ڪري ٿي کنيا جو سنڌن هاري ۽ راڄ جا ماڻهو سيئي دلي جاني مون سان هئا - جن

Scanned with CamScanner

ڪين سنهن تي جواب ڏنو تي، جنهن ڪري هو زميندار صاحب ڏنا نئي ٿيا. بهرحال قصو وڏو آهي. هر ڪنهن جا افعال اگر اتي ظاهر ٿو ڪريان ته ٿڪجي پوندس. اکي نه سگهندس، تنهن ڪري قصو مختصر. ته مان ڪري پنهنجي بندوبست ۾ لڳي وياسين.

بهرحال اليڪشن تي آءُ اليڪشن جي ڏينهن تي تندي باگي ۾ هوس جو اتي ميرن جو زور هو. باقي بدين ۾ پويان پيا ماڻهون ۽ پير پلن شاه هئا ــــ قاضي عبدالمجيد عابد صاحب ۽ قاضي ڪلان جي رتيل منصوبن تي مير صاحب پورو پورو عمل ڪيو هو. هر ڪنهن پولنگ اسٽيشن تي پنهنجا ماڻهو مقرر ڪرايا هئائون. جو پاڻ وزير هو ۽ مسلم ليگ جو به زور هو تنهن آفيسرن پٺي وزير صاحب ۽ ليگ جي خوش آمد ڪئي.

اليڪشن جي ڏينهن صبح جو ٨ بجي پولنگ تي جيڪو منهنجو ووٽر وڃي ته انهيءَ کي چون ته، تنهن جو ووٽ ٿي ويو. اگر ڪنهن ووٽر انهيءَ تي گرم ٿي تکو ٿي ڳالهايو ته ڪيس پوليس وارن ڏنڪا نيلها ڏيو ٿي ڪڍيو. منهنجن ايجنٽن انهيءَ روش تي

اعتراض تي پرزائيڊنگ آفيسر وٽ ڪيو ته انهي جي ڪانه ٿي پڙي. مطلب ته هرڪنهن پولنگ تي راتو رات صبح سان مير صاحب جي حق ۾ ووٽ پئجي وياه ڪٿي ڪي ٿورا ووٽ منهنجي حق ۾ داخل ٿياه باقي سڀ خير.

بدين تعلقه منهنجو سمجهي ميرن پورو پورو آفيسري زور لڳايو هو ۽ مير صاحب غلام علي مرحوم پاڻ پنهنجي سر بدين ۾ رهندو هو ۽ اليڪشن جي ڏينهن ۾ به بدين ۾ گشت ڪري رهيو هو. ميراڻي پولنگ اسٽيشن تي مرحوم غلام رسول منڊري ۽ مير صاحب جي ڪجهه جهڙپ ٿي پئي. جو ان وقت اربابن منڊرن ۾ ڪجهه مڙسي هئي. مرحوم عبدالرسول غلام رسول جو ننڍو ڀاءُ منهنجو ايجنٽ هو. جو تمام سمجهدار ۽ سياڻو ماڻهو هو. اهو وچ ۾ آيو. جنهن منٿون ڪري جهڳڙو ٽاريو. باقي غلام رسول ان وقت اهڙو ته شير ٿي بيٺو ۽ اهڙا لفظ مير صاحب جي خلاف مير صاحب کي چيائين جي لکڻ مناسب نه آهن، اهو سا ڳيو غلام رسول منڊرو پڇاڙي ۾ اهڙو دل جو ڪمزور ٿيو جو پنهنجي ڀاڇي کان پيو ڀڄندو هو.

ساڳي طرح لواري جي پولنگ تي عبدالله خان
کور به مڙسيون ڪيون پر چا ته کري سگهيا ووٽ
سڀ مير جا ٿي ويا باقي سچن ووٽرن پٺي ٻاهر متو پٽيو.
بدين جي شهر واري پولنگ تي جيڪا بي قائدگي
پئي ٿي تنهن لاءِ ماڻهون وچي ڊاڪٽر سلطان احمد کي
ڀڙايو ڊاڪٽر ويچارو اندر گهڙيئي ڊانهن ڪوڪ ڪري
پر پرديس ڪير به ڪونه ڪي وري پير پلن شاه وٽ
وڃن ته هن اشراف ته ماڳهين بنگلي جا دروازا بند
ڪري ڇڏيا. ماڻهو ويچارا موٽي واپس ٿي ويا.

ٽنڊي باگي ۾ مير غلام علي خان ميرن جي آسري
تي ڪو اهڙو خاص بندوبست نه رکيو. بهرحال قصو
وڏو آهي. نتيجو اهو نڪتو ته ٽنڊي باگي ۾ آءٌ ڪل
(٦٠٠) ووٽ وٺيس ۽ بدين ۾ مير صاحب جا ايترا ووٽ
ٿيا جو جملو انگن ۾ هارايم.
انهي وقت اسان جو ليڊر جي - ايم - سيد هو
جو به اليڪشن جي ڏينهن بدين ۾ آيو. ٽنڊي باگي
۾ جيڪا حڪومت جي طرفان زبردستي ٿي انهي ۽ ڪان
ٻاڻ به واقف ٿيو ۽ تارن ذريعه هندوستان جي وائسراء ۽
سنڌ جي گورنر کي آگاه ڪيائين. بهر صورت اليڪشن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

تي گذري. مير صاحب ڪنيو.

ڪجھہ وقت بعد اسان اليڪشن پٽيشن جو ڪم هٿ ۾ ڪنيو. ديوان نھچلداس کي وڪيل ڪيوسين پٽيشن جي مواد گڏ ڪرڻ ۾ ڊاڪٽر سلطان احمد تمام گھڻو ڪم ڪيو. پٽيشن گررنر بھادر وٽ داخل ڪئي سين. پر جنھن تہ مير صاحب وزير هو ۽ مرحوم غلام حسين وڏو وزير. تنھن ڪري گورنر تي اثر هلائي اسان جي پٽيشن سَمرلي رد ڪرائي ڇڏيائون.

خالق جي قدرت پوري ٨ مھينن اندر وزارت جي پيچ گھڙ سبب سڄي اسيمبلي ختم ڪري ٩٢ الف لاڳو ڪيو ۽ ڊسمبر ۾ وري نئين سر اليڪشن جي تياري ٿيڻ لڳي.

مير صاحب کي وري بدين ۽ ٽنڊي باگي مان بيھڻو هو ۽ آءُ بہ تيار هوس. ٻنھين ڌرين جو وري ڪم زور شور سان چالو ٿي ويو. سڄي ڳالھہ اھا آهي تہ اسين ٻئي هڪ ٻي ڪان پيا ڊناسين. مگر صلح ڪرڻ لاءِ مير صاحب پَھل ڪري هٿ ڊگھاريو. گھڻا دوست وچ ۾ ڳالھيون ڪرڻ لاءِ طرفين ڏانھن پيا آيا. جن ۾

قابل ذڪر نالا هي آهن:

آغا اعجاز وڪيل، قاضي عابد، مرحوم خان صاحب محمد اسحاق جو ان وقت ڪراچيءَ جو ڪليڪٽر هو، مگر مون سان واقفيت ١٩٢٨ع کان هيس . جو هو بدين ۾ مختيارڪار ٿي آيو هو ۽ مون سان سندس نهايت قرب ڀريو رستو هو. تنهن ڪان سواءِ ٻين دوستن به انهيءَ لاءِ زور ڀريو ته صلح لاءِ ڪو رستو ڪڍجي. مون انهيءَ باري ۾ ڊاڪٽر سلطان احمد ۽ ٻين مريدن کان راءِ ورتي جن جي به اها مرضي هئي ته اگر عزت ڀريو ناه ٿئي ته بهتر.

المختصر فيصلو هي ٿيو ته، ڪراچيءَ ۾ سر غلام حسين مرحوم جي بنگلي تي ڳالهيون ڪجن. آءٌ، ڊاڪٽر سلطان احمد ۽ رئيس جڙيو خان ، آغا اعجاز سان گڏ ڪراچي وياسين.

سر غلام حسين مرحوم جي بنگلي تي سيٺي گڏ ٿياسين. جتي يوسف هارون به هو ۽ هو به انهيءَ صلح ۾ دلچسپي رکندڙ هو.

به ٽي ڏينهن سلسل ڳالهيون هليون آخرڪار

فيصلو هي ٿيو ته، ”آءٌ دوستن سميت مسلم ليگ ۾ شريڪ ٿيان.“ ۽ هن دفعي بدين تان مير صاحب اچي ۽ مون کي رئيس محمد يوسف چانديه جي مقابلي ۾ ليگ جو ٽڪيٽ ملندو ۽ انهيءَ جو مقابلو ڪرڻو پوندو. جنهن تڪ ۾ ۴ تعلقه هئا:

(١) تعلقه شاه بندر (٢) گهوڙا ٻاري (٣) ساڪرو ۽ (۴) محال ڪينجهر. جيتوڻيڪ اهو تڪ بلڪل اڻ ڏٺل هو. مگر سواءِ گهوڙا ٻاري تعلقي جي باقي ٽين تعلقن ۾ درگاه شريف جا مريد گهڻا آهن ۽ منهنجا ذاتي دوست به آهن. تنهن ڪانسواءِ وقتِ ليگ جو تمام زور هو. جنهن جي مدد جو به انجام ٿيو. فيصلو گهڻو ڏکيو هو. مگر دل جهلي قبول ڪيوسين. ۽ يوسف هارون انهيءَ وقت ليگ ٽڪيٽ لاءِ مون کان درخواست ورتي، هوائي جهاز سان دهلي روانو ٿي ويو، جو قائده اعظم اتي هو جنهن کان منظوري وٺي هئي. ٻي ڏينهن ٽڪيٽ منظور ڪرائي واپس ڪراچي موٽي آيو ۽ اسين ۴ آڪٽوبر ١٩۴٦ع مسلم ليگ ۾ دوستن سميت شريڪ ٿياسين.

سڀني جهڙي ڳالهه هيءَ ٿي، جو ڊاڪٽر سلطان

احمد اڳ مڇيون رکندو هو انهيءَ ڏينهن مڇيون ختم ڪيائين ۽ دليل اهو ڏنائين ته ليگ ۾ شريڪ ٿيا آهيون ۽ قائده اعظم جي تقليد ڪئي اٿون.

اسان اليڪشن جو ڪم شروع ڪيو. جاتي ۾ رهندڙ ملڪاڻي ان وقت رئيس حاجي بچل خان مرحوم رئيس چُٽا خان مرحوم ۽ رئيس محمد عثمان مرحوم هئا. جن جو اثر تعلقي شاه بندر ۾ تمام گهڻو هو. تنهن کان سواءِ ڪاري پاسي ڏانهن جو شاه بندر تعلقي جو حصو آهي ۽ انهيءَ طرف درياءُ سنڌ ۾ ٻيڙين جي ذريعہ ڳوٺ ڳوٺ ۾ وڃڻو ٿي پيو. اتي سنڌن تمام وڏي زميداري ۽ لاڳاپو هون. انهن ٽنهين صاحبن تن من ۽ ڌن سميت منهنجي ڏاڍي مدد ڪئي. هن وقت اهي ٽئي صاحب وفات ڪري ويل آهن. سندن عزيز ۽ اولاد آهن، جن جو اسان سان ساڳيو رستو آهي. مگر هنن ۽ موجوده رئيسن ۾ گهڻو فرق آهي. منهنجي دلي رب جي درگاه ۾ دعا آهي ته هنن کي بہ رب سائين ساڳي همت ۽ عزت ڏي ــ آمين.

پهرين اليڪشن جيڪا بدين ۾ ٿي انهيءَ ۾ منهنجي جملہ عوام مدد ڪئي. جن جو آءٌ تهدل ٿورائتو آهيان.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

مگر وڏن زميندارن کي چند هئا جن مان کي مکيه ساڳهو پير گل محمد شاه قريشي ۽ فقير ميان حاجي پير بخش فاروقي – پير گل محمد شاه ته هڪ اهڙو وقت به آيو جو ڪم لاء پيسو ڪونه هو. هن شهر بدين ۾ پنهنجا دڪان گروي رکي رپيا ويهه هزار آٽي ڏنا جي پوء اسان ڇڏائي ڏنا . مگر گهٽتائي ڪنهن دوست ۽ مريد نه ڪئي جو اهو وقت هڪ جوش جو هو.

بهرحال نئين واري تڪ ۾ اليڪشن هلي مير غلام علي خان پنهنجي واعده موجب منهنجي هرڪا مدد ڪئي. ۽ ليگ سبب حڪومت به مدد پئي ڪئي . اليڪشن ١٢ تاريخ ڊسمبر ١٩٤٦ع تي رکيل هئي . ڏاريون ملڪ هو ۽ ٤ تعلقا بلڪل ڏکيا هئا . گڏيل تڪ نه هو. هڪ تعلقه شاهبندر هڪ طرف جنهن اڌ خشڪي ۽ اڌ دريائي حصو – باقي ٣ تعلقه گهوڙا باري، ساڪرو ۽ محال ڪينجهون جي ٿئي سجاول کان پنڌ اڪري ننهن کان گهاري مان وڃڻو پوندو هو . گهارو ۽ گجو به پنهنجي منهنجا پولنگ اسٽيشن هئا. تنهن ڪري محنت ۽ خرچ ڪرڻو پيو . مگر رب سائين عزت رکي جو نهايت ناميان صورت ۾ اليڪشن کٽي

سون. پر اميدوار سنهنجي مقابلي ۾ هئا . هڪ يوسف چانڊيو جنهن کي ١٢٦٠ ووٽ مليا ۽ حاجي عارب ڦهر جنهن کي ٤٨٠ ووٽ مليا ۽ سون کي ١١ هزار کي سؤ ووٽ مليا. مٿين ٻنهي صاحبن جون ڊپازٽون رد ٿيون . اليڪشن ڪاميابيءَ سان کٽي آياسين ۽ مير صاحب غلام علي خان جي گروپ ۾ رهياسين. ڪجهه وقت مير صاحب تمام سٺي نموني هلندو رهيو. پوءِ ڪن سنهنجن سرهـِن سڄڻن جي چوڻ تي مير صاحب پنهنجي رويه ۾ ڦيرو آندو ۽ اهي سڄڻ اڃان تائين موجود آهن جن جو شروع کان وٺي اڄ تائين اهو ڪردار پئي رهيو هو ۽ آهي ته مير صاحبن ۽ اسان جي وچ ۾ ضرور اختلاف هجي پئي صورت ۾ بدين ۾ سندن عزت کي خطرو ٿي سمجهيائون . ساڳئي وقت مير غلام علي خان ۽ سندس فيصلي تي انهن جو تمام گهڻو اثر هو ۽ اڄ تائين آهي.

نتيجو اهو نڪتو جو بدين ۾ جيڪو ڪم آءٌ چوان سو مير صاحب نه ڪري ۽ جيڪي سنهنجا مخالف چون تيئن ٿئي. مٿين روش ڏسي آءٌ به حيران ٿيس ته ”مير صاحب واعدا ڪيا هئا ته، ”بدين تنهنجو

Scanned with CamScanner

رهندو" مگر عملاً ته بي صورت پٺي نظر اچي يعني
مير صاحب اتي پنهنجي پارٽي پختي ڪندو ٿو وڃي.

انهيءَ باري ۾ سون مير حاجي احمد خان ميرپور
واري کي به چيو تون مير صاحب کي سمجهائي. جنهن
ورندي ڏني ته، مير صاحب جي قريبي سنگت ۾ تنهنجي
سخت مخالفت آهي جي مير کي تنهنجي خلاف ڪري
رهيا آهن. سون گهڻي سمجهايو مانس. مگر سنهنجي هنن
اڳيان نه هلي. هاڻي تون چاڻ تنهنجو ڪم . بهرحال
پٺي وقت ڏکيو سکيو گذاريو سين. ١٤ آگسٽ ١٩٤٧ع
تي پاڪستان دنيا جي نقشي تي اڀريو . جنهن جو
پهريون گورنر جنرل قائده اعظم محمد علي جناح ٿيو
۽ وڏو وزير مرحوم لياقت علي خان ٿيو . اسان جي
صوبه سنڌ جو پهريون گورنر مرحوم سر غلام حسين
هدايت الله ٿيو . جنهن ڪري سنڌ جو وزير اعظم
مسٽر محمد ايوب کهڙو ٿيو. سندس وزارت ۾ انهيءَ
وقت هيٺيان وزير ٿيا. پير الاهي بخش – مير غلام علي
خان – قاضي فضل‌الله سون کي ياد آهن ، باقي دل
تي ننڍا اچن ته کهڙا وزير ٿيا.

هاڻي مير صاحب جو هيءَ رويو هو ته اسانجو

Scanned with CamScanner

بدين ۾ پنهنجي مرضيءَ تي ڪوبه ڪم نه ٿيندو تنهن ڪري لاچار ٿي سندس بنگلي تي رهڻ به ڇڏيم ۽ ٿورو ٿورو کهڙي ۽ قاضي فضل الله سان دوستي جو رستو رکيم. ان وقت اسان جو حال اهڙو هو جهڙو ڏوبيءَ جي گڏه جو ٿيندو آهي: ”نه گهر جو نه گهاٽ جو.“

هو صاحب مون کي مير گروپ جو ڪري سمجهندا هئا ۽ مير صاحب وٽ جيڪو حال هو سو مٿي لکي چڪو آهيان. سر غلام حسين هميشه کهڙي صاحب سان نه ٺهندو هو. فضل الله کان سواءِ باقي پيا وزير سيئي سر جي پارٽي جا هئا جي کهڙي سان دلي نه ٺهندا هئا.

ان وقت قائده اعظم اچي زور پريو ته ڪراچي جو علائقو سنڌ کان ڌار ڪري سينٽر جي حوالي ڪريو. کهڙو صاحب تردد ۾ هو ته ڇا ڪجي. اتي سر غلام حسين ۽ ٻين وزيرن يعني پير صاحب مير صاحب وجهه وٺي پاڻ ۾ صلاح ڪئي ته هي سٺو وقت آهي ته، قائده اعظم ۽ کهڙي کي وڙهائجي ته کهڙو ڪنجي ويندو . ڇو جو هو پنهنجي طبيعت کان واقف هئا ته جناح صاحب هڪ ضدي طبيعت ۽ پنهنجي ڳالهه ڪيل کان نه هٽڻ وارو هو ۽ کهڙو به اصول تي مرڻ وارو آهي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

وزير سيئي گڏجي وچي کهڙي کي چيون ته ”اسين توسان سر سوڌو پڌل آهيون- ڪراچي ڪنهن به حالت ۾ ڇڏڻي نه آهي-“ آخرڪار هڪ ڏينهن شام جو کهڙي صاحب جي بنگلي تي اسيمبليءَ ميمبرن جي ميٽنگ سڏايائون- جنهن ۾ سيئي حاضر ٿياسين- وزير سيئي هٺا- گهڻ صاحبن ڪراچي نه ڇڏڻ جي باري ۾ جو شبليون تقريرون ڪيون- مگر کهڙي کي ڏنم ته منجهيل ۽ خاموش هو نيٺ سيني صاحبن حلفيه کهڙي سان واعدو ڪيائون ته ”اسين توسان هر حالت ۾ پڌل آهيون- جي وقت آيو ته، وزير ميمبر سيئي استعيفا به ڏينداسين مگر ڪراچي نه ڇڏينداسين-“ کهڙو صاحب سيني جي پڙڪاڻ تي ويساه ڪري ويو- سندس دستور موجب سينو ڪيڏي بيهي هڪ زبردست تقرير ڪيائين ته، ”کهڙي به اگر تڪليف آئي ته سهندس- اگر اوهان جو سات آهي ته، ڪراچي نه ڏيندس-“ خدا سائين بهتر ٿو ڄاڻي سونکي انيئي ٿورو شڪ پيو نه هي ڏڪو آهي کهڙي جو سر وڇيٺو-

آخرڪار کهڙي صاحب قائده اعظم کي رکو جواب ڏنون ته، ”منهنجا ساٿي ننا مچين- تنهنڪري

آءُ ڪراچي نہ ڇڏيندس-“ هاڻي مير صاحب کي سهڻو موقعو مليو. انهيءَ پنهنجي حڪمت عملي هلائي جناح صاحب ۽ لياقت صاحب کي چيو تہ کهڙي کي ڪنهن طرح وزارت تان هٽايو تہ آءُ اوهان کي ڪراچي وٺي ڏيان.“ پيرزاده عبدالستار کي کهڙي وزارت نہ ڏني هئي- تنهنڪري هو بہ کهڙي جي خلاف هو. پوءِ هو صاحب پنهنجي قابليت ۽ مير صاحب جي مهربانيءَ سان سينئر فنڊ منسٽر ٿي ويو هو- سو صاحب مير غلام علي ۽ پير الاهي بخش کي سر غلام حسين گهرائي چيو تہ، ”هاڻي وقت آهي- اوهين مخفي طرح سان گڏجي جناح صاحب ۽ لياقت وٽ هلو- ۽ انهن سان وعدو هلي ڪريو تہ، اگر کهڙو هٽي ويو ۽ وزارت اسان ناهي تہ پهريون جو ڪم ڪنداسين سو ڪراچي ڇڏڻ جو هوندو.“

رات وچ ۾ هڪ قانون ٺهيو جنهن کي ”پروڊا“ نالو ڏنو ويو تہ نا اهل وزير کي هن قانون موجب لاهي ۽ مٿس ڪيس هلائي سگهجي ٿو.

يڪدم اهو قانون کهڙي صاحب سان لاڳو ڪيائون.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪيس ٻمڀمش ڪيائون. کهڙو غريب وعدو پاڙڻ لاءِ وزير صاحبن وٽ ويو ته هاڻي اوهان چاتا ڪريو. استعيفا ڏيو.“ مگر اِهو ڪم سمورو ڪيل ئي انهن جو هو، سو ڪيس پڌائون ئي ڪونه. هنن يڪدم پيچ گهڙ ڪرڻ شروع ڪري ڏني. پير صاحب الهائي بخش کي ڪيائون وڏو وزير. مير صاحب نائب وڏو وزير ۽ پيا وزير ڪڍي ڪيبينيٽ ناهي چڏيائون جنهن ڪيبينيٽ ۾ هڪ وزير سيد ميران محمد شاه مرحوم به هو. جو اڳ اسيمبليءَ جو اسپيڪر هو. بسم الله شروع ئي سيڪريٽريٽ ڪراچي سمورن تپڙن سوڌي قائده اعظم جي حوالي ڪيائون.

سنڌ اسيمبلي پير الهائي بخش ڪاليج ۾ ڪيائون. باقي سيڪريٽريٽ نيپئر بيريڪس ۾ رکيائون. کهڙو صاحب تڪليف ۾ هو.

انهي وچ ۾ ڪو خاص واقعو لکڻ جهڙو نه ٿيو. پير صاحب وزارت عظما هلائي رهيو هو.

قاضي محمد اڪبر جو انهيءَ دفعي سن ۾ ڪوٽڙيءَ سان جي. ايم. سيد ڪان دانڌليون ۽ ڏاڍايون ڪري حڪومت ۾

ليگ جي زورتي ڪني آيل اهو، جتي پير الهائي بخش
بحيثيت وزير جي ڪجهہ بي قائدگيون ڪيون هيون
انهن تي سيد الهڪشن پٽيشن وڌي هئي پٽيشن هلندي
۱۹۵۰ع ۾ فيصلو ٿيو جنهن ڪري قاضي صاحب ۽
پير صاحب ٻنهين کي ڪورٽ ميمبري تان خارج ڪري
ڇڏيو. هاڻي وزير اعظم جي ڪرسي وري به خالي ٿي
جنهن لاءِ مير غلام علي اميدوار ٿيو ۽ سڄي سنڌ ۾
گشت ڪري پنهن جي پوزيشن مضبوط ڪيائين. انهيءَ
گشت ۾ ساڻس ميران محمد شاه مرحوم به هو. ميران
محمد شاه جي مرضي هئي تہ کيس سيڪنڊ پوزيشن مير
صاحب ڏي، يعني نائب وڏو وزير. ۽ هوءِ جو ڪاتو.
مگر مير انهيءَ لاءِ حاجي مولابخش سومري سان واعدو
ڪيو جو انهيءَ ڪان کيس چڱي مدد ملي ٿي سگهي.
ميران محمد شاه فقط هڪ سر يا ڪو پيو هڪڙو ميمبر
هجيس. تنهن ڪري شاه صاحب دل ۾ ڪجهہ ناراض
هو، مگر لاچار مير صاحب سان گڏيو پئي هليو.

ٻي طرف وري کهڙي وارن سوچيو تہ، ”اهڙو
ڪو ساٿهو، مقابلي لاءِ هٿ ڪريون جو پيسي وارو
بہ هجي ۽ ساڳئي وقت کيس سينيئر جي، مگر خاص طرح

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

لياقت صاحب جي مدد ٿئي ته مير صاحب وارن سان مقابلو ٿي سگهندو. سو هنن وڃي يوسف هارون کي ناهيو جنهن ڳالهه قبول ڪئي ۽ لياقت کان به وعدو ڪرايائون ته ڪيس هر طرح جي مدد ٿيندي.

پنهين ڏرين جو ڪم زور شور سان هلندو رهيو.

چونڊ ٿيڻ کان هڪ ڏينهن اڳ آءٌ به حيدرآباد ويس. چونڊ ڪرائڻ لاءِ لياقت علي صاحب، مسٽر ممتاز محمد خان دولتانه کي مقرر ڪيو- هن کان اڳ مير گروپ کي پڪ هئي ته، چونڊ جو رايو ميمبرن کان ظاهر ورتو ويندو تنهن ڪري کين يقين هو ته هو پاڻ کٽيندا.

کهڙي وارن ڪمزور ماڻهو ڳولهي سيد ميران محمد شاه کي لڌو- کين خبر هئي ته شاه صاحب سيڪنڊ پوزيشن نه ملڻ ڪري ڪجهه رنج آهي. مگر ٻي طرفان ڪيس کٽڻ پڪ ڪانهي، سو خبر ناهي ته، ڪيڏي مهل شاه صاحب وٽ هو ويا. جنهن کين به شرط وڌا.

هڪ ته ووٽ لڪيل ڪرائيندا ته آءٌ مدد ڪندس ۽ ٻيو مون کي هوم جو فوليو ڏيندا. هنن شايد اهي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٻئي شرط قبول ڪيا. مگر شاه ڪي مخفي ووٽ ڪرڻ جي پڪ نه ٿي آئي. تنهن ڪري چيائين مون کي هينئر دولتاني سان ملايو جو مون کي پڪ ڏي ته پوءِ آءٌ پاسو بدلايان. مگر ٻچاڙي تائين ٻه هوندس ميرن سان گڏ. باقي اندر وچي ووٽ ڪندس پيو به ڪو هڪ ميمبر شاه صاحب سان شايد ارباب توڳاچي هجي هنن کي ڪپندائي ٻه سيمبر هئا. ٻن ميمبرن ملڻ جي ڪري يوسف هارون ٻن ووٽن تي کٽيو ٿي.

اُن وقت مير صاحب صدر ۾ ڪئمپ ڪئي. جتي هينئر خان بهادر ڊاڪٽر عباسيءَ جي اسپتال آهي. ميرن جي بنگلي سامهون، آءٌ عامل ڪالونيءَ ۾ هڪ جڳهه هئي، انهيءَ ۾ رهندو هوس. صبح جو وياسين سيٺي مير صاحب جي جڳهه تي. ڏٺم ته ميران محمد شاه مون کان اڳ اتي موجود هو. مگر مير صاحب لاءِ ڏاڍو سرگرم ورڪ ڪري رهيو هو. سونڪي صبح جو ٧ يا ٨ بجه ڌاري هڪ ميمبر کان معلوم ٿيو ته، ”رات ميران محمد شاه وٽ هي ويا هئا ۽ شاه صاحب هنن

اعليٰ حضرت قبله پير عاليشاه جيلاني جنُ ١٩٥٥ع
ڏاري سونهاري مبارڪ رکائي هئي، انهن
ڏينهن جي هڪ يادگار تصوير.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سان نهي ويو آهي- ٻاقي ميرن سان ٻاهريون ٻنون هلي رهيو آهي- مير صاحب پنهنجي سياسي چال سبب سنهنجي دل ۾ خوش ڪئي هئي- تنهن ڪري اهڙي خبر ٻڌم تيه آءُ خاموش رهيس- آخر ڪم شروع ٿيو- دولتانه صاحب هڪ روم ۾ ويٺي رڪائي ۽ ووٽرن پرچون نهرائڻ شروع ڪيون، تنهن کان اڳ مير صاحب جي طرفان ڪائي ڪوشش ڪئي ويئي ته ووٽ ظاهر ڪرايا وڃن- مگر دولتانه صاحب نه مڃيو- سو ووٽ هليا- جنهن نتيجو نڪتو ته يوسف صاحب ٻن ووٽن تان کٽيو.

ميران محمد شاه ته هڪدم موٽر تي چڙهي روانو ٿي ويو- باقي اسين اتي رهياسين- ڪافي چميگويون ٿيڻ لڳيون سيني ميران محمد شاه جي پڪ سمجهي ته هي قري ويو- مگر مون کي ۾ مير صاحبن جا ماڻهو شڪي نموني سان ڏسڻ لڳا.

ميران محمد شاه کي هنن کان روينيو جو فوليو مليو. سيڪنڊ پوزيشن ۽ هوم ڪاتو قاضي فضل الله کي مليو. مير صاحبن ۽ سندن ماڻهن جي روش هڪڙي طرف - ٻي طرف ميران محمد شاه ۾ اچي مون تي زور پريو ته تون مون سان رهه- انهيءَ ڪري آءُ

ميرن جو گروپ ڇڏي، ميران محمد شاه سان رهيس
۽ سندس پارليامينٽري سيڪريٽري ٿي رهيس- هتي هي
ذڪر ڪرڻ واجب ٿو سمجهان تہ شاه صاحب سان
منهنجو دوستيءَ جو رستو ڪڏهن ڪان هو.

SHER ALI CHANDIO
SINDH
CHANDIA GOTH QASIMABAD

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

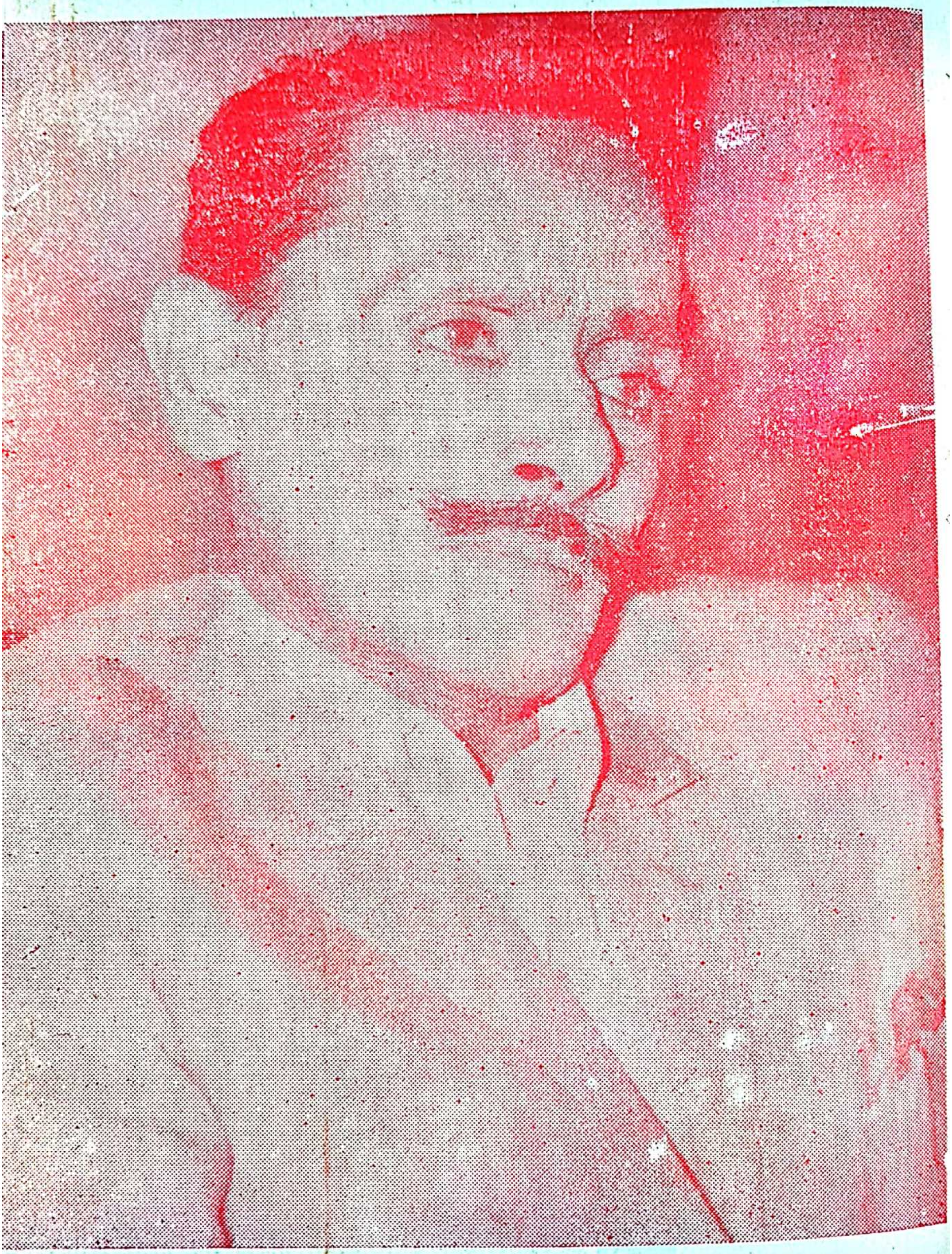

قبله سائين عاليشاه جيلاني جي ١٩٦٨ع جي هڪ تفڪران، تصوير

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سائين عاليشاه جيلاني جي ١٩٧٣ع ۾ سوهيندڙ مرڪ واري تصو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

لاڙ ادبي سوسائٽي بدين جا
شايع ڪيل ڪتاب

١٩٥٦ع

نمبر	نالو ڪتاب جو	مرتب، مصنف، مترجم	قيمت
١ـ	سرمارئي (شاه جا ڳڀرٽيل بيت)	محمد سومار شيخ	٠-٦-٠
٢ـ	مناجات 'ساقي'	"	٠-٥-٠
٣ـ	سوڪڙي	عبدالجبار جوڻيجو	٠-١٢-٠

١٩٥٧ع

نمبر	نالو ڪتاب جو	مرتب، مصنف، مترجم	قيمت
٤ـ	شاه جا ڳڀرٽيل بيت (ڏهه سر)	محمد سومار شيخ	١-٠-٠
٥ـ	پارس	عبدالحميد جوڻيجو	١-١٢-٠
٦ـ	تاريخ الشعراء لاڙ حصو پهريون	محمد سومار شيخ	٠-٦-٠
٧ـ	پرڏيهين ڏانهن	"	٠-٦-٠
٨ـ	ڳوڳو چوهاڻ	"	٠-٦-٠
٩ـ	چڳو ۽ سدو	"	١-٠-٠

١٩٥٨ع

نمبر	نالو ڪتاب جو	مرتب، مصنف، مترجم	قيمت
١٠ـ	ڪليات فاروقي (حصو اول)	محمد سومار شيخ	١-١٢-٠
١١ـ	نوراني جاسوس	" "	٠-٦-٠
١٢ـ	پورس جا هاٿي	شمشير الحيدري	١-٠-٠
١٣ـ	لهرون	محمد سومار شيخ	١-٠-٠

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

١٤ـ	نازان	جيوت	١-٠٠-٠
١٥ـ	هڪ ندي ۽ ڪنارا	محمدسومارشيخ	٢-٠٠-٠

١٩٦٠ع

١٦ـ	تند تنوار	نوراحمد "پرواز"	١-٠٠-٠
١٧ـ	چوليون	محمد سومار شيخ	٠-٦-٠
١٨ـ	انڌيرو اجالو	شمس الدين ميمڻ	١-٨-٠

١٩٦١ع

١٩ـ	تنهنجون ڳالهيون سچڻ	شمشير الحيدري	١-٤-٠

١٩٦٨ع

٢٠ـ	* ماه ذوالحج	محمد سومار شيخ	٠-٢٥
٢١ـ	ڪپرو چور	" "	٠-٢٥

١٩٦٩ع

٢٢ـ	* بو علي قلندر	محمد سومار شيخ	٠-٥٠
٢٣ـ	* قلم وهي ويو ڪانهن	" "	١-٠٠
٢٤ـ	پير شاه قادري (رحم)	" "	١-٠٠
٢٥ـ	* سنڌي آوازن جا تبادلا	" "	١-٠٠

١٩٧٠ع

٢٦ـ	ماءُ جي قرباني	عبدالمجيد ۽ عبداللطيف زرگر	٠-٢٥
٢٧ـ	روحاني ابيات	شيخ الله بچايو	١-٠٠

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

۲۸-	قصو ڪرهيءَ پير جو	شيخ الله بچايو	۱-۰۰
۲۹-	تيرهن تالي	محمد سومار شيخ	۰-۴۰
۳۰-	درد جو درياء	عبدالغفور "عابد"	۱-۰۰
۳۱-	*تاريخ الشعراءِ لاڙ حصو پهريون	محمد هاشم "خادم" ٽالپر	۱-۰۰
۳۲-	*ڪليات شيخ الله بچايو	محمد سومار شيخ	۳-۰۰

۱۹۷۱ع

۳۳-	روپا ماڙي	محمد سومار شيخ	۳-۰۰
۳۴-	ڪلام مرڪان شيخڙ	" "	۳-۰۰
۳۵-	* ڪلام جڙيل عباسي	" "	۳-۰۰
۳۶-	ڪلام جوڻيجو	" "	۱-۵۰
۳۷-	ڏاهو گهيڙو	ابوبڪر شيخ	۰-۲۵
۳۸-	* دوها ۽ دونهان	محمد سومار شيخ	۴-۰۰
۳۹-	* بلبل جون باتيون	محمد عيسيٰ "بلبل"	۱-۰۰

۱۹۷۲ع

۴۰-	سون سريڪا سپنا	عبدالغفور "عابد"	۱-۰۰
۴۱-	مسٽر جاجي	محمد سومار شيخ	۳-۰۰
۴۲-	بيت ورندو	" "	۴-۰۰
۴۳-	ڪلام پير پاون علي شاه	" "	۵-۰۰

۱۹۷۳ع

۴۴-	* چراتيس چيري	محمد سومار شيخ	۳-۰۰

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

۴۵_	سنڌ جون سورميون	محمد سومار شيخ	١-٠٠
۴٦_	عبراني	” ”	٥-٠٠
۴٧_	پيروز فقير جو ڪلام	” ”	۴-٠٠
۴٨_	جذبات پناڻي	عبدالمبين پناڻي	٣-٠٠
۴٩_	دربار محمدي	شاه نواز ”شائق“	١-٢٥
	١٩٧۴ع		
٥٠_	*اسانجا شعر هي سادا	عبدالغفور ”عابد“	٢-٠٠
٥١_	*مدد خان پناڻ	محمد سومار شيخ	۴-٠٠
٥٢_	ڪلام حيات جمالي	” ”	١-٠٠

صرف * نشان وارا ڪتاب وڪري لاءِ موجود آهن.

ملڻ جا هنڌ:

— لاڙ ادبي سوسائٽي، ساريجا مارڪيٽ بدين،

— ادبيات، اسپتال روڊ، حيدرآباد سنڌ.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سنڌس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو ته تاريخ هميشه انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نه رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي ته سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد ته سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نه صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book